

KUTATÁSI EREDMÉNYEK

Engler Ágnes

Felnőttek a felsőoktatás világában

Bevezetés

A Debreceni Egyetemen működő CHERD kutatóközpont *Tanuló régiók Magyarországon: Az elmélettől a valóságig* című kutatásában²² a tanulás különböző módozatait vizsgálja a tanuló régió összefüggésében. Tanulmányunkban az intézményi tanulás felnőtteket érintő jellegzetességeit tekintjük át, különös tekintettel a felsőoktatásban részidős képzésben tanuló hallgatókra. A felnőttek oktatása több, mint megszervezett tanulási-tanítási folyamat, mivel a megszerzett képzettség nemcsak a munkavégzésre kvalifikál, hanem az élet egyéb területeire is hatással van. A birtokolt végzettség, a foglalkozás ugyanis az egyén „profiljához” tartozik (a bemutatkozáskor például az első információk között hangzik el), elvárásokat támaszt a munka világán kívül is (Schulze 2005). Ezt továbbfűzve Breloernél (2001) jelenik meg az a gondolat, hogy a felnőttek azonosulnak az általuk látogatott intézménnyel, egyfajta új értelmiségi szerepkört alakítanak ki, amit a szűkebb és tágabb környezetükben büszkén vállalnak. Az oktatási kínálat és a tanulói igények szerencsés találkozásaképpen kialakuló tanulási-tanítási folyamat néhány szegmensére figyelünk a következőkben: a nem hagyományos hallgatók jellemzőit, a felnőttek tanulási aktivitását, valamint a felsőoktatási intézményeknek a nem hagyományos hallgatóihoz való viszonyát vizsgáljuk meg.²³

Nem tradicionális tanulók a campusokon

A vizsgálatunkban használt alapfogalmak, úgymint a felnőtt, a felnőtt tanuló, a nem tradicionális hallgató értelmezésére számos példát látunk az oktatás kontextusában. Az oktatás világában az elmúlt évszázad utolsó harmadában fokozatosan megjelentek olyan hallgatói csoportok, akiket korábban negatív töltettel neveztek nem hagyományos tanulóknak, ilyenek voltak a nem elit, értelmiségi háttérből származók, a nem akadémiai úton (egyenesen az érettségit követően) bekerültek, az etnikai kisebbséghez tartozók, a munkásosztály képviselői, korábban a nők. A huszadik század végére egyes hallgatói kisebbségekből lett az „új többség”, gondoljunk például a nők beáramlására. Fulton (1984) meglátása szerint a nők jellemzően kisebb presztízsű intézményekben és karokon

²² Tanuló régiók Magyarországon: Az elmélettől a valóságig című kutatás (2011-2014), OTKA (K-101867). A kutatás vezetője Prof. Dr. Kozma Tamás.

²³ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

tűnnek fel, ami valószínűleg összefügg kedvezőtlenebb munkaerő-piaci helyzetükkel. A felnőttek továbbtanulását Fulton általában véve különböző okoknak tulajdonítja, úgymint a szakmai fejlődés igénye, meglévő karrier építése, új szakma megszerzése, nyitás egy új karrier irányába, vagy egyszerűen saját kedvtelésből történő tanulás. A nem hagyományos csoportok bekapcsolódását kapcsán Schuetze és Slowey (2002) az esélyegyenlőségi, illetve az életciklus elmélettel magyarázza. Az előbbi a korábban hátrányos helyzetű nemi és vallási kisebbségek, a migránsok, a nemzeti kisebbségben élők teljes jogúvá válását jelenti a hallgatói társadalomban, az utóbbi szerint a korábban klasszikus pálya (képzést követő munkavállalás) esetenként módosulhat (pl. a képzettség megszerzését munkatapasztalat előzi meg). Hazai vizsgálatokban az első elméleti megközelítéshez hasonlóan Pusztai (2011) olyan felsőoktatási térségben vizsgálódik, ahol a gazdasági és társadalmi jellemzők miatt meghatározó a hátrányos helyzetből, alacsony társadalmi háttérből érkező fiatalok aránya. A továbbiaakban az életciklus-elmélet elgondolását követve a nem hagyományos hallgatóság köréből a felnőtt tanulókat emeljük ki.

Az OECD 1987-ben megfogalmazza a nem tradicionális tanulók ismérveit, miszerint nem az oktatás világából érkeznek, hanem tanulói pályájukat megszakítva, későbbi életszakaszban lépnek a felsőoktatás világába. Kasworm (1993) ehhez adoptálja saját értelmezését a felnőtt tanulókkal kapcsolatban, miszerint ők hosszabb szünet után térnek vissza a formális oktatás világába, de a felnőtt hallgató meghatározható életkori csoportok szerint is (21, 25 vagy 30 év feletti).

A felnőtt tanuló attitűdjében és tanulói magatartásában az életkor mellett szerepet játszhat az érettség, az alapképzettség, a társadalmi háttér, a tapasztalat, a munkából vagy családból származó felelősség. Általában véve ezek azok a főbb jellemzők, amelyek mentén megkísérlik a felnőtt tanulói csoportok tipizálását. Így alkotja meg Bron és Agélii (2000) a svéd tanulói típusokat: az átlagtól fiatalabb belépők, a 25 év feletti érettségizettek, munkás osztályból származók, részidős képzésben résztvevők, más etnikai hovatartozásúak, népfőiskolákról érkezők és a speciális igényű hallgatók. Pechar és Wroblewski (2000) számára a gazdasági aktivitás is döntő, akár csak a beosztás vagy a munkaforma. A németországi hallgatókat Wolter (2000) hat kategóriába sorolja, ahol az első csoportba tartozók a *második képzési utat* járják be: a szakmaszerzést követően az érettségit esti vagy levelező tagozatosként szerzi meg, akár csak később a diplomát. A második csoport a *harmadik utasoké*, akik a szakmaszerzést követően különbözeti vizsgával (tulajdonképpen érettségi) kerülnek a felsőoktatásba. A *dupla kvalifikáció* során az érettségi és a diploma közé szakmaszerzés ékelődik. A negyedik csoportba hallgatóinak minden feltétel adott volt az azonnali továbbtanulásra, de mégsem ezt választották. A professzionizálódók csoportjába a többedik diplomájukat szerzők tartoznak, a szeniorok pedig nyugdíjas tanulók.

Természetesen nem kerülhetjük meg azt a kérdést, kiket is nevezünk felnőtteknek, hol húzódik a határ hallgató és hallgató között a felnőttiséget tekintve. A felnőtt létet megragadhatjuk jogi szemszögből, magyarázhatjuk pszichológiai vagy biológiai tényezőkkel, közös jellemzőjük, hogy az emberi életút egy-egy állomásához kapcsolódva ragadja meg a felnőttiség kritériumait. A korábbi lineáris, jól kiszámítható életutak és életszakaszok azonban nagy mértékben differenciálódtak az elmúlt évtizedekben, az

egyéni életút elvált a biológiai életciklustól (Rossi 2009). Emellett a megváltozott szerepek kapcsán az ifjúság késői szakasza elhúzódik, a felnőttek világának elvárásához igyekszik igazodni az erősebb kontroll által (Zinnecker 1993). A felnőtté válás lineáris modelljének átvizsgálása (Wyn – Dwyer 2006) nem tartozik szorosan véve a felnőttoktatás tárgyához, de a későbbi életkorban tanulni vágyó (vagy tanulni kötelezett) egyén életszakaszainak mintázatát figyelembe kell vennünk, mivel a korábbi, kiszámítható életciklusok egymásutánisága megszűnt (Kohli 1990).

A felsőoktatásban megjelenő hallgatóság tekintetében egyfajta konszenzusként jelenik meg a teljes idejű (hagyományos) hallgatóság és a részidős képzésben résztvevő (nem hagyományos) hallgatók besorolása: az előbbieket inkább fiatal felnőttek, akik számára pedagógiai eszköztárat kínál az oktatás, a levelezős és esti tagozaton helyet foglalók már felnőttek, akik andragógiai megközelítést igényelnek. A korábban felsorolt jellemzők mentén kialakított határok könnyen elmosódnak. Az életkort tekintve például előfordul, hogy ötven-hatvanéves hallgatók tanulnak teljes idejű képzésben, még huszonévesek levelező tagozaton. A munkatapasztalat sem differenciál egyértelműen, a nappali tagozaton munkát végzők aránya egyre növekszik, ugyanakkor a részidős képzésben résztvevők között találunk álláskeresőket vagy tartósan munkanélkülieket is. Győrfiné (2012) a diák kontra felnőtt hallgató dilemma kapcsán nemcsak módszertani kérdésekre keresi a választ, hanem tudományos megközelítés (ti. pedagógia és andragógia) rendszerszemléletére is. A fogalmi kérdések végső állásfoglalásától eltekintve a felnőttek tanulási aktivitásának vizsgálata mentén haladunk tovább.

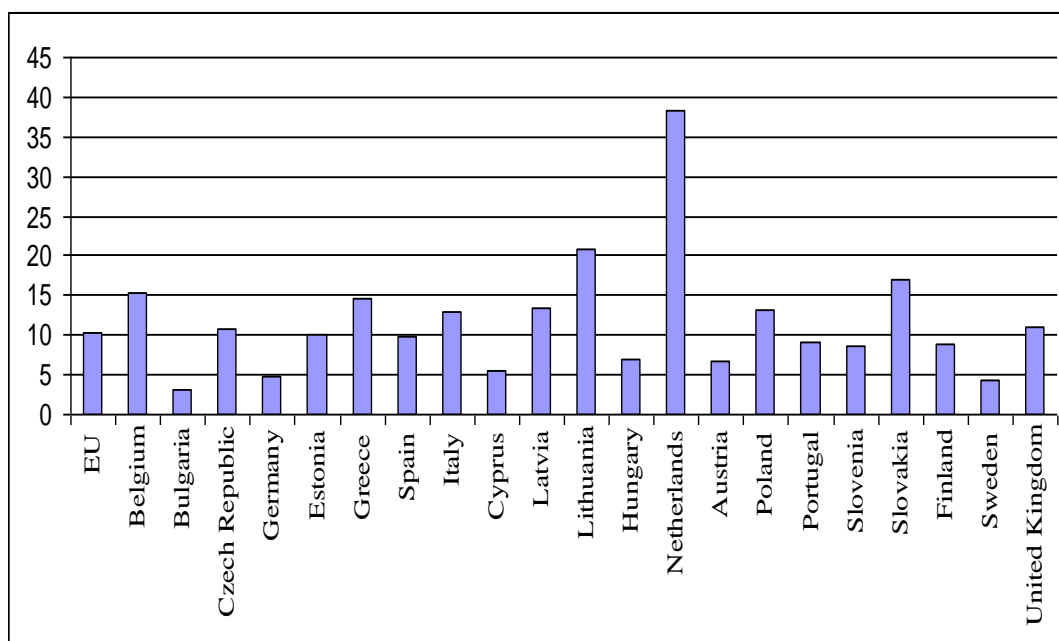
Felnőtt tanulók jellemzői és tanulási aktivitása

A következőkben a felnőtt tanulók tanulási hajlandóságát és jellemzőit vizsgáljuk meg statisztikai adatok elemzésével olyan módon, hogy az intézményes tanulás kapcsán szűkítjük a vizsgáltak körét a felnőtt tanulótól a diplomát szerző felnőttekig. Vizsgálatunk célja a ma is „nem hagyományos” hallgatóságnak nevezett tanulók körülírása, amely számarányait tekintve időközben elvesztette nem tradicionális jellegét, miközben összetételét és jellemzőit figyelembe véve továbbra is megőrizte azt. Feltételezzük, hogy ennek a tendenciának az ellentmondásait az oktató-képző intézmények részben kezelik, az intézményi hagyományoknak megfelelő stratégiák mentén.

A statisztikai adatok alapján jól mérhető formális tanulás objektív képet ad a felnőttek intézményi tanulásáról, adathibákon vagy adatszolgáltatási problémákon túl nem feltételezhetünk hiányosságokat a kimutatásokban (ellentétben például a nehezen megragadható informális és autonóm tanulást érintő felmérésekben, ld. erről többek között Forray-Juhász 2009). Ezért is meglepő az 1. ábrán kirajzolódó kép. A felnőttek tanulási aktivitása általában egész Európában alacsonynak mondható, egyedül Hollandia magaslik ki az országok közül. A 10 százalékos Európai Unió átlag felett van Litvánia, Belgium, Görögország. Több poszt-socialista ország, mint Szlovákia vagy Lengyelország is aktívnak mondható, még hazánk a sereghajtók között található (6,5 százalék). A tanulási aktivitást a meglévő képzettségi szint jelentősen befolyásolja, a legtöbb országban, így hazánkban is a legalább érettségivel, de még inkább a diplomával rendelkezők vesznek

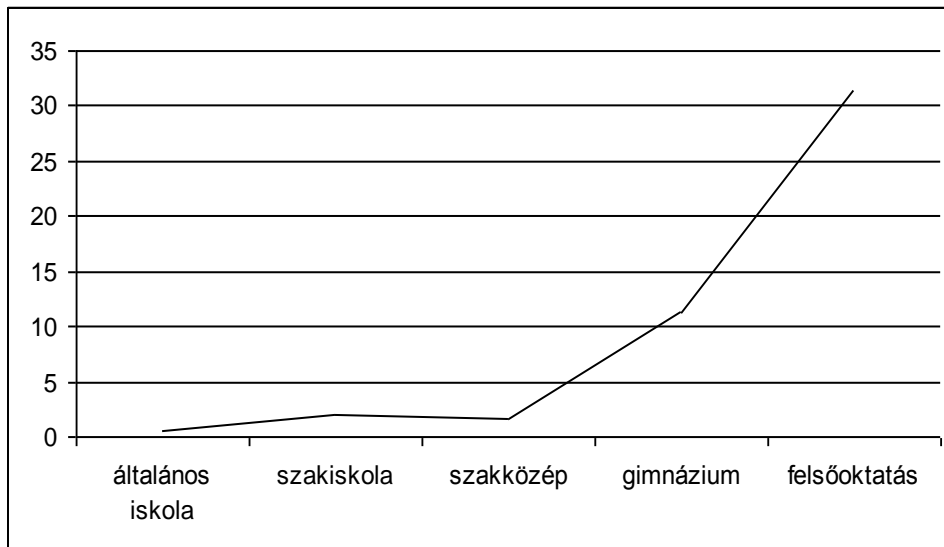
részt a felnőttoktatásban. Több vizsgálat eredményét összevetve elmondható, hogy a képzetesebb rétegek akkor is hajlamosabbak a tanulásba beruházni, ha nincs közvetlen céljuk, viszont az inkább magasabb végzettségűeknek szóló képzési kínálat is árnyalja ezt a képet. (Györgyi 2012)

1. ábra A formális oktatásban résztvevők aránya a 25-64 éves korosztályon belül az EU adatközlő tagállamaiban, százalék
(Forrás: Eurostat adatok alapján saját szerkesztés)

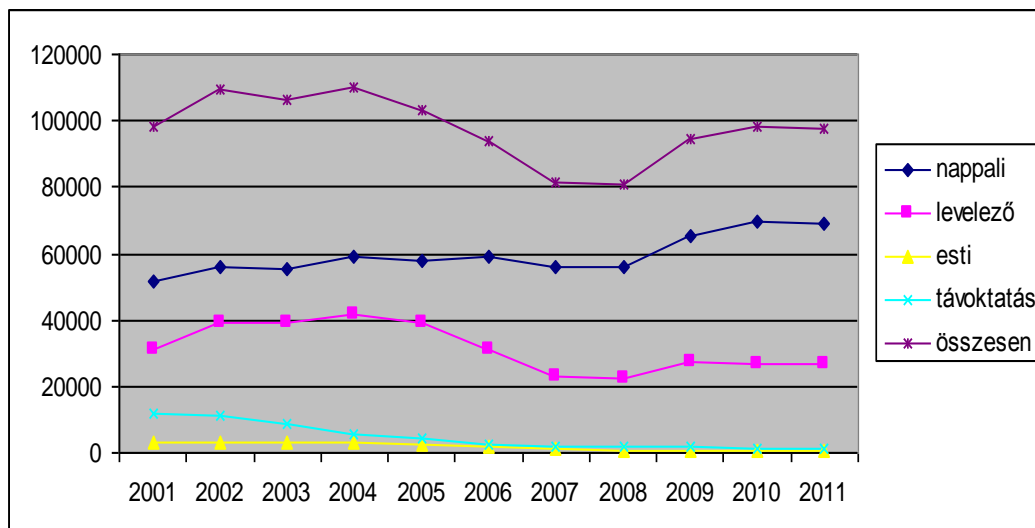
Magyarországon az intézményi tanulás a felnőttek körében leginkább felsőfokú szinten jelenik meg, az oktatási szintek növekedésével párhuzamosan növekszik a felnőtt tanulók aránya a képzésben. Idősoros adatok (Oktatási évkönyv 2011) tanulsága szerint a népesség iskolázottságának javulásának következményeként az alsófokú közoktatási intézményekben határozottan csökken a beiratkozott felnőttek száma. Középszinten az esti tagozaton érettségit adó gimnáziumok keresettek a tanulmányaikat korábban megszakítók számára. A felsőoktatásban zajló változások (expanzió, bolognai folyamat) hatással voltak ugyan a felnőtt hallgatók jelentkezési tendenciájára, de az oktatási intézmények közül a főiskolák és az egyetemek által kínált levelező munkarend továbbra is a legvonzóbb a tanulni vágyók számára. A különböző oktatási szinteken megjelenő felnőttek részvételi arányát a 2. ábra szemlélteti. A 2010-ben kirajzolódó állapot természetesen hosszan elhúzódó folyamat következménye, amikor is az expanszió hullámai telítették a közép- majd a felsőfokú intézmények padjait, előbb a tradicionális, akadémiai úton érkező, majd a nem hagyományos tanulókkal. (Kozma 2004)

2. ábra A felnőttoktatásban résztvevők aránya az összes tanulók százalékában,
 2010/2011
 (Forrás: Az Oktatási évkönyv 2010/11. adatai alapján saját számítás)

A felsőfokú oktatás munkarend szerinti létszámadatainak elmúlt évtizedben végbement változásai a 3. ábrán láthatóak. A részidős képzéseken résztvevők leginkább a levelező tagozaton tanulnak, a felvettek száma (de a jelentkezők száma is) ingadozó, helyenként stagnáló volt. Ennek okait korábbi tanulmányunkban vizsgáltuk (Engler et al. 2012), többek között a Bologna-rendszer bevezetését, a gazdasági válság és a korábban továbbtanulásukat elmulasztók létszámának csökkenésének egybeesésével magyarázva a nappali tagozatosokhoz képest bizonytalanabb statisztikát. A felnőttek tanulási motivációjának irányultsága erőteljesen meghatározza a továbbtanulási és képzési tendenciákat. A tanulási szándék nemzetközileg talán leggyakrabban hivatkozott vizsgálatában Morstain és Smart (1974) hat motivációs faktort állított fel, amely a felnőtt tanulók indítékait vizsgálta: közösségi kapcsolatok („új barátokat szerezni”), külső elvárások („tekintélynek megfelelni”), társadalmi jólét („képességeim javítása az emberiség szolgálatá érdekében”), szakmai előrehaladás („a professzionális fejlődés biztosítása”), menekülés vagy stimuláció („az unalom enyhítése), kognitív érdeklődés (a tanulás kedvéért”). A szerzők módszertanát részben felhasználva Wolfgang és Dowling (1981) felsőoktatásban tanuló 18-22 éveseket és ennél idősebb hallgatókat vizsgált. A nem hagyományos korú hallgatók kognitív motivációja sokkal erősebbnek bizonyult, még a közösségi kapcsolatok jelenléte a fiataloknak volt meghatározó mértékű.

3. ábra Felsőoktatási intézménybe felvettek száma munkarend szerint, 2001-2011, fő
(Forrás: A felvi.hu adatai alapján saját szerkesztés)

Egy térség iskolázottsági mutatói természetesen nemcsak egy-egy adatsoron keresztül ragadhatók meg, hanem összetett indikátorok kialakítására is látunk példákat a különböző tanulói térképek kialakítása során. A Deutscher Lernatlas (DL) területi bontásban közli a felnőttek körében végzett kompetenciamérések eredményeit, a lemorzsolódási arányokat, a tanulmányaikat megszakítók számát, a tanulók iskolázottsági fokát. (Schoof et al 2011) Az atlaszban külön indikátorként jelenik meg a 25 és 34 év közötti, felsőfokú végzettséggel rendelkező fiatal lakosság, akik legnagyobb arányban a nagyvárosokban képviseltetik magukat. Másik vonatkozó indikátor a felsőoktatás képzési kínálata a régióban, ami maximum 75 km-es távolságban elérhető felsőoktatási intézményre utal. A kanadai Composite Learning Index *Learning to know* indikátorában jelenik meg az iskolai tanulás: alpműveltség (olvasás, matematika, természettudomány, problémamegoldás), lemorzsolódás a felsőoktatásban, felsőfokú továbbtanulás, egyetemi képzésbe történő beiratkozás, hozzáférés az oktatási intézményekhez minden szinten.

A Deutscher Lernatlasban, hogy a kvalifikált fiatal lakosság megtartására, a régió vonzóerejének növelésére a szabadidő eltöltésének színvonalára is hangsúlyt fektet a munkahelyi kínálat mellett. Hangsúlyozzák a fiatal értelmiségiek szakmai hálózatának fontosságát, ami a regionális kötődésüket erősíti (véleményünk szerint nemcsak fiatal hallgatóknál jelenhet meg az egymással és a régióban működő vállalkozókkal való kapcsolat, a helyi letelepedés). A regionális megtartóerő a fiatalok esetében különösen fontos, hiszen rugalmas és földrajzilag mobilis csoportról van szó. A DL külön hangsúlyt fektet a regionális jellemzők esetében a felsőfokú intézmények jelenlétére. A német kutatók a nagy városok dominanciáját a népesség kvalifikáltsági mutatóiban

természetesen a felsőfokú intézmények nagyvárosi koncentrálódásával magyarázzák, amely egyébként a környék kisebb településeire is kihat.

A hagyományos intézmények nem hagyományos hallgatói

A nem hagyományos hallgatók, különösen a részidős képzések hallgatói igen eltérő jellemzőkkel bírnak. Nemcsak a hagyományos hallgatókhoz képest, hanem az egymáshoz viszonyított különbözőségek miatt is heterogén társadalmat alkotnak az egyetemek és főiskolák falain belül (pl. eltérő életkor, foglalkozás, beosztás, munkatapasztalat, tanulói útvonal, egyéni háttér stb.) A megváltozott összetételű hallgatóság más miliót kölcsönöz az egyetemeknek, különösen a nagy hagyományokkal rendelkező intézményeknek. Ugyanakkor Nagy (2006) vizsgálatai rávilágítanak arra, hogy a Humboldt-i egyetem krízisét nem a megváltozott egyetemre belépő népesség okozza elsősorban, hanem az egyetemi diplomások társadalmi helyzete.

Schuetze és Slowey (2002) vizsgálatában olyan intézményi faktorokat különít el, amelyek a felsőoktatási intézmények felnőtt hallgatóival kapcsolatosak. Ezek a tényezők a következők: rendszerbeli különbségek és koordináció (pl. különböző programok összehangolása, hallgatói választások segítése); intézményi vezetés és kontroll (autonómítás, rugalmasság); rugalmas vagy nyitott belépés (előzetes tudás beszámítása, megszerzett munka- és élettapasztalatok alkalmazása); a tanulás módja (campus-alapú intézkedések kiterjesztése, speciális igények figyelembe vétele); támogatások módja (anyagi jellegű, időbeosztás, gyerekelhelyezés); folyamatos tanulás megteremtése (rövidebb kurzusok indítása, képzések szélesítése).

A felsőfokú intézmények különböző módokon fogadják a megszokottól eltérő hallgatóságot. Előfordul, hogy bizonyos csoportokat nem engednek érvényesülni, a támogatások mértékét szűkkörűen mérik, nem tanúsítanak rugalmasságot az igényekkel szemben. Más, főleg kisebb intézmények rövidtávú, de sokszínű képzéskínálattal, egyénre szabott módszerekkel várják az új klienseket. A képző intézmények által figyelembe veendő, a felnőtt hallgatók részéről tapasztalt igények közé tartozik a hozott tudás beszámítása, különös tekintettel az informális tudásra, az önirányított tanulás, az információs és kommunikációs technológiai háttér. (Schuetze-Slowey 2000) Ugyanakkor a felnőttek munkatapasztalatból szerzett tudásának alkalmazása, a meglévő ismeretekhez való kötés, a problémaközpontúság igénye, a komplexitás a felnőtt tanulók (és nem passzív hallgatók) sajátosságai közé tartozik, amivel a levelezős képzések megújításával számolni kell. (Maróti 2003)

A megszokottól eltérő heterogén hallgatóság, a széles társadalmi merítés kényszere nyomásként helyezkedik az egyetemekre, amelyeknek a főiskolák egyenrangúsodásával is meg kellett küzdeni a Bologna-rendszer következtében. Ennek hatására különböző effektusok részeseivé lettek, mint például a „McDonald's effektus”, ahol a számok és a gyorsaság lényeges a minőséggel ellentétben. (Hrubos 2006). Kozma (2000) a főiskoláknak inkább előképző, alapozó funkciót tulajdonít, amelyekről sem a hallgatóság, sem a gazdaság nem várja el a tudás adott körülményekhez való aktualizálását. Hubig (2002) meglátása szerint a tudás dinamizálódása miatt az egyetemeknek is kialakult egy

új profilja, ami a kompetenciák fejlesztését jelenti – ez nem absztrakt tudást takar, hanem a teljesítőképeség, a munkabírási (*Leistungsfähigkeit*) kialakítását.

A munkavállalói kompetenciák kialakításán túlmutató felelősséget is hordoz a felsőoktatásban folyó felnőttoktatás. Elm (2002) a globalizálódó és virtualizálódó világban a tudomány felelősségére hívja fel a figyelmet, az ismeretek egyéni szűrőkön való átáramlásának helyes irányba terelését. Az elméleti és módszertani tudás mellett az értékorientációt tartja az iskolarendszerű felnőttoktatás legnagyobb feladatának. Kérdés természetesen az, hogy az információk áradatában a tudományos érvelésnek és nézőpontnak valóban elegendő súlya van, vagy a diszciplínák mérlegén kevesen szándékoznak információt megmérni. Breloer (2001) véleménye szerint a felnőttek többsége autentikus válaszokat igényel a mindennapi kérdéseiben, például az egészség, életvezetés területén. Ezt a szemléletmódot a média is erősíti, amikor elismert szakembereket, kutatókat szólaltat meg egyes kérdésekben. Ez ugyanakkor az egyetemek presztízsét is erősíti, és következménye lehet, hogy a tanulni vágyókat az iskolarendszeren kívüli képzések felől a felsőoktatásba orientálja.

Összegzés

A nem hagyományos hallgatókat, ezen belül a részidős képzésben résztvevő felnőtt tanulókat vizsgálva tapasztaltuk, hogy a hosszú időn át a tradicionális hallgatóságra berendezkedett felsőoktatási intézmények számára nehezen integrálhatóak az eltérő háttérből érkező, különböző mennyiségű és minőségű tapasztalattal, tudással és kompetenciákkal rendelkező tanulók. A problémák megjelennek a tudásanyag tartalmában, a tanítási módszerek alkalmazásában, az oktatókkal és hallgatótársakkal való kapcsolatban, a kompetenciafejlesztés igényében, a tanulásszervezésben. A tapasztalatokkal rendelkező, nem hagyományos, általában idősebb korosztályba tartozó hallgatók csoportjainak vizsgálata szükséges ahhoz, hogy a felsőoktatásban folyó munka idomuljon a hallgatók tanulmányi jellemzőihez. Ez történhet a hagyományos (nappali képzésben résztvevő) és nem hagyományos (részidejű) hallgatók összehasonlításával (pl. Wolfgang-Dowling 1981), a nem tradicionális hallgatók csoportokba rendezésével (pl. Kasworm 1993), a speciális igényeik felmérésével (pl. Forray-Kozma 2009, Schuetze-Slowey 2002, Engler 2011). A felsőoktatásban tanuló felnőttek és a felsőoktatás gyakorlatának és szereplőinek egymásra találásában empirikus kutatások eredményei járulhatnak hozzá leginkább. Fontosnak tartjuk a hasonló vizsgálatok folytatását, ugyanakkor kívánatos, hogy a különböző kutatások eredményeit összehasonlítsuk, szintetizáljuk az intézményi felnőttoktatás fejlesztése érdekében.

A *Tanuló régiók* kutatás folytatásában ezekenek a ritkán vizsgált hallgatói csoportoknak jellemzőiről, eredményességéről és problémáiról igyekszünk többet megtudni. Elkezdődtek azok a regionális empirikus adatfelvételek, amelyek hozzájárulnak ahhoz, hogy a felsőfokú intézmények bővebb információval rendelkezzenek a nagyszámú részidős hallgatók tanulmányi háttéréről és tanulói életútjáról, az intézmények felé támasztott igényeiről.

"A tanulmány/ az előadás az OTKA (K-101867) által támogatott Tanuló régiók Magyarországon: Az elmélettől a valóságig című kutatás keretében készült. (Kutatásvezető: Prof. Dr. Kozma Tamás)"

Felhasznált irodalom

- Breloer, Gerhard 2001. Subjektive Faktoren und institutionelle „Granzonen“ im Seniorstudium – Probleme und Chancen. In: Breloer, Gerhard – Evers, Reimund – Ladas, Hildegard – Levermann, Ursula (ed.) (2001). Studium im Alter aus Sicht der Lehrenden und Jüngeren Studierenden. Berlin-New York-München, Waxmann Münster. 6-15.
- Bron, Agnieszka-Agélii, Karin 2000. Non-traditional students in higher education in Sweden: from recurrent education to lifelong learning. In: Schuetze, Hans G.-Slowey, Maria (ed.): *Higher education and lifelong learners*. London and New York, Routledge-Falmer. 83-100.
- Elm, Ralf 2002. Die Universitätskrise von morgen. Zur Unabdingbarkeit von Wissenschaft als Lebensform und von (inter)kulturellen Kompetenzen. In: Elm, Ralf (ed.). *Universität zwischen Bildung und Business, Mit einem Anhang zur europäischen Bildungspolitik*. Bochum, Projekt Verlag. 9-37.
- Engler Ágnes 2011. Kisgyermekes nők a felsőoktatásban. Budapest, Gondolat.
- Engler Ágnes-Tózsér Zoltán-Szilágyi Györgyi 2012. A felsőoktatás tömegesedése, különös tekintettel a nem nappali tagozatos hallgatókra a Bihar-Bihar tanulórégióban, 1990-2010. *Hungarian Educational Research Journal*, II. évf. 1. <http://herj.hu/category/abstracts-20123-szam/tan-20123/>
- Forray R. Katalin – Kozma Tamás 2009. Felnőttek a felsőoktatásban. In: Zrinszky László (szerk.): *A megújuló felnőttképzés. Tanulmányok a neveléstudományok köréből*. Budapest, Gondolat.
- Forray R. Katalin – Juhász Erika (szerk.) (2009). *Nonformális – informális – autonóm tanulás*. Debrecen, Debreceni Egyetem.
- Fulton, Oliver 1984. Needs, expectations and responses: new pressures on higher education. *Higher Education* vol. 13. 2. pp. 193-223.
- Györgyi Zoltán 2012. A képzés és munkaerőpiac. Találkozások és töréspontok. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
- Gyórfyné Kukoda Andrea 2012. Felsőoktatás: a pedagógia és az andragógia határán. *Felnőttképzési Szemle* (6) 2. 15-24.
- Hrubos Ildikó 2006. A 21. század egyeteme. *Educatio* 4: 665-683.
- Hubig, Christof 2002. Kompetenz und Wissen – Benötigt die Wissensgesellschaft eine neue Profilierung der Universitäten? In: Elm, Ralf (ed.). *Universität zwischen Bildung und Business, Mit einem Anhang zur europäischen Bildungspolitik*. Bochum, Projekt Verlag. 37-49.
- Kasworm, Carol, E. 1993. Adult Higher Education from an International Perspective. *Higher Education*, vol 25. No. 4. 411-423.
- Kozma Tamás 2004. *Kié az egyetem?* Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.

- Kozma Tamás 2000. Negyedik fokozat? *Info-Társadalomtudomány* 49. 61-74.
- Morstain, B.-Smart, J. 1974. Reasons for participation in adult education courses: a multivariate analysis of group differences. *Adult Education* 24. 83-98.
- Maróti Andor 2003. *Hatékonyabbá tehető-e a levelezős oktatás?* In: „A tanári mesterség gyakorlata. Tanárképzés és tudomány”. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó – ELTE Tanárképző Főiskolai Kar.

- Nagy, Péter Tibor 2003. A felsőoktatásba vezető út – és a társadalmi hátrányok kompenzációja, *Educatio*, 11(2), pp. 236-252.
- Pechar, Hans-Wroblewski, Angela 2000. The enduring myth of the full-time student: an expolation of the reality of participation patterns in Austrian universities. In: Schuetze, Hans G.-Slowey, Maria (ed.): *Higher education and lifelong learners*. London and New York, Routledge-Falmer. pp. 28-47.
- Pusztai Gabriella 2011. A láthatatlan kéztől a baráti kezekig. Hallgatói értelmező közösségek. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
- Rossi, Federico, M. 2009. Youth political participation: is this the end of generational cleavage? *International Sociology*, 4: 467-498.
- Schoof, Ulrich – Blinn, Miika – Schleiter, André – Ribbe, Elisa – Wiek, Johannes 2011. *Deutscher Lernetlas. Ergebnisbericht 2011*. Gütersloh, Bertelsmann Stiftung.
- Schuetze, Hans G.-Slowey, Maria 2000. *Traditions and new directions in higher education*. In: Schuetze, Hans G.-Slowey, Maria (ed.): *Higher education and lifelong learners*. London and New York, Routledge-Falmer. 3-24.
- Schuetze, Hans G.-Slowey, Maria 2002. Participation and exclusion: a comperative analysis of non-traditional students and lifelong learners in higher education. *Higher Education* Vol. 44. 3-4. pp. 309-327.
- Schulze, Gerhald 2005. *Die Erlebnisgesellschaft. Kultursoziologie der Gegenwart*. Frankfurt-New York: Campus Verlag.
- Wolfgang, M.E.-Dowling, W.D. 1981. Differences in motivation of adult and younger undergraduates. *The Journal of Higher Education*, 52. 640-648.
- Wolter, Andrea 2000. Non-traditional students in German higher education: situation, profiles, polices and perspectives. In: Schuetze, Hans G.-Slowey, Maria (ed.): *Higher education and lifelong learners*. London and New York, Routledge-Falmer. 49-66.
- Wyn, Johanna-Dwyer, Peter 2006: Új irányok az ifjúsági életszakaszok átmenetetinek kutatásában. In: Gábor Kálmán – Jancsák Csaba (szerk.): *Ifjúságszociológia. Belvedere, Szeged*, 249-269.
- Zinnecker, John 1993. A fiatalok a társadalmi osztályok terében. In: Gábor Kálmán (szerk.): *Civilizációs korszakváltás és ifjúság*. Szeged, Miniszterelnöki Hivatal Ifjúsági Koordinációs Titkársága. 5-29.
- Statisztikák, dokumentumok
- *Europe in Figures – Eurostat Yearbook 2010*. Luxembourg, Office for Official Publications of the European Communities, 2010.

- http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/product_details/publication?p_product_code=KS-CD-10-220
- OECD (1987). Adults in Higher Education. Paris, OECD.
- www.oecd.org/edu
- Oktatási évkönyv 2010/11. Budapest, NEFMI, 2011. <http://www.nefmi.gov.hu/miniszterium/statisztika/oktatasi-statisztikak>
- Statisztikai gyorsjelentés a 2010/11. tanév eleji adatgyűjtés előzetes adatairól. <http://www.nefmi.gov.hu/miniszterium/oktatasi-statisztikak/gyorstajekoztato-tanev-eleji-adatgyujtes-2010-2011>.

Szoboszlai Andrea

Az egészséggel kapcsolatos felnőttkori tanulás egyéni életutak tükrében

1. Bevezetés

A XXI. században a tanulásnak kiemelt szerepe van az egészség, egészséges életmód fenntartásában, fejlesztésében, visszaállításában, ugyanakkor az egészség is fontos alapját képezi a különféle tanulási tevékenységeknek. Napjainkban is nagyon aktuális, hogy az élet bizonyos „fordulópontjain”, mint pl. a serdülés, udvarlás, párválasztás, születésszabályozás, anyaság, apaság, gyermekgondozás, gyermeknevelés, gyermekek kiválása a családból, házassági konfliktusok, nyugdíjba vonulás, klimaktérium, különböző életgondok merülnek fel. Ezeknek az életproblémáknak a megoldását segítheti a felnőttneveléshez tartozó egészségügyi felvilágosítás, egészséges életmódra nevelés. (Durkó, 1999) Kutatásom során felnőtt személyek egyéni életútjait vizsgáltam, amelyet azért tartok fontosnak, mert így megismerhetjük, hogy az egyes életszakaszokban milyen egészséggel kapcsolatos kérdések, problémák merülnek fel a felnőttek életében, és ezek megoldásában milyen lehetőséget nyújthat a tanulás.

A hazai közművelődési és andragógiai szakirodalomban több olyan megközelítés létezik, amely az említett idézethez hasonlóan az andragógia funkcióinak körébe sorolja az egészségnevelést.²⁴ Azonban az andragógiai diszciplínában a felnőttek vonatkozásában az egészségnevelés témakörének részletezése kevésbé jelenik meg, az erre vonatkozó tartalmakkal inkább a társadalomtudományi diszciplínákban szétszórta, és nem egy egységes rendszerbe foglalva találkozhatunk. A hazai szinten az egészségnevelés felnőttkorban tapasztalható jelenségeiről kevés kutatás található, így csak halványabb képünk van arról, hogy a felnőttek hol és hogyan szereznek ismeretet, fejlesztik készségeiket, képességeiket annak érdekében, hogy egészséges életmódot tudjanak folytatni. (Szoboszlai 2011)

A tanulmányban az egészségnevelés és egészségfejlesztés fogalmakat nem ugyanabban az értelemben alkalmazom. A fogalomhasználat során abból indulok ki, hogy az egészségnevelésre elsősorban, mint diszciplínára tekintünk, a társadalmi gyakorlatban pedig, mint ismeretterjesztő és magatartásformáló tevékenységet emlegetjük. (Kormos

²⁴ Durkó, Mátyás (1990): Andragógia. A felnőttnevelés és közművelődés új útjai. Budapest, Magyar Művelődési Intézet, Feketéné Szakos, Éva (2003): Az első hazai andragógiai Delfi kutatás eredményeiből. In: Magyar Pedagógia, 103. évf. 3. szám, 339-369. p., Koltai, Dénes (1999): A felnőttoktatás feladatai. In: Educatio, 8. évf. 1. szám, 14-21. p., Kormos, Sándor (szerk.) (1980): Egységnevelés és közművelődés. Budapest, Egyetemi Nyomda

1980) A World Health Organization (WHO) definíciója szerint „az egészségnevelés nem egyedül az információ kommunikációjára terjed ki, hanem a motiváció felébresztésére, a képességek és önbizalom fejlesztésére, amelyek az egészség javításában működnek közre.” (WHO 1998:4) Az egészségnevelés feladatai között említhető a lakosság egészségi ismereteinek, műveltségének bővítése, az egészséges életmód kialakításához, a betegségek megelőzéséhez való segítségnyújtás, és mindezekkel együtt a társadalom mozgósítása. (Kormos 1980) Az egészségfejlesztés tágabb értelmezésének adott hangsúlyt, hogy az 1990-es évek végén az UNESCO az egészségnevelést az egészségfejlesztés részeként határozta meg. (UNESCO Institute for Education 1999) Egészségfejlesztés alatt azt a folyamatot értjük, amely által képessé tehetünk másokat egészségük javítására, ill. az egészség feletti nagyobb kontrollra. (WHO 1986) Az egészségnevelésnek az egyénre közvetlenül ható tevékenységén túl a társadalmi, gazdasági, környezeti, kulturális tényezők egészséges életmódra irányuló pozitív hatását is magában foglalja. (Métneki 2001)

A hazai gyakorlatban számos olyan egészségnevelési/egészségfejlesztési tevékenységgel találkozni, amely a felnőttek egészségműveltségének, életmódjának, egészségének fejlesztését tűzi ki célul, éppen ezért aktuális ezt a területet a felnőttkori tanulás aspektusából megvizsgálni.

2. A kutatás problémafelvetése, módszertana

Célom az egyéni életutak feltárásán keresztül annak bemutatása volt, hogy az egyén miként viszonyul az egészség kérdéséhez, milyen szocializációs tényezők játszanak ebben szerepet, milyen szintéren és hogyan tudja az egészségműveltségét és egészség tudatosságát alkalmazni és fejleszteni, annak érdekében, hogy képes legyen egészségét megtartani, fejleszteni, vagy adott esetben visszaállítani, milyen módszerek jelennek meg a felnőttek egészséggel kapcsolatos művelődését illetően.²⁵

A 2010/2011-ben történt kutatás során a felnőttek nevelésével, oktatásával, képzésével kapcsolatos tevékenységet végző 10 szakember életútját félig strukturált interjúval vizsgáltam, ezáltal vált lehetővé, hogy személyenként más és más plusz információkhoz jussak. A módszer továbbá teret engedett az egyes múltbeli eseményekre történő visszaemlékezéseknek, valamint az önreflexiónak. A vizsgált személyekkel való beszélgetések alapján így körvonalazható annak képe, hogy a felnőttek tanulásával nap mint nap foglalkozó szakemberek saját tanulási pályáján, hogyan jelenik meg az egészség, egészséges életmód, mint az egészségkultúráltság összetevőinek kérdése, miként van mód formálniuk egészségműveltségüket, mi a szerepe a hagyományoknak, saját tapasztalatoknak, megszerzett ismereteknek a saját életmódjuk egészségesebbé tétele érdekében. Ennek feltárása azért fontos, mert a felnőttek művelődését,

²⁵ A kutatásnak az ismeretszerzésre és a magatartásra ható motiváció vizsgálata is részét képezte. Az erről szóló eredményeket 2011-ben publikáltuk: Szoboszlai, Andrea (2011): A motiválás szerepe a felnőttek egészségnevelésében. In: Erdei, Gábor (szerk.) Andragógia és Közművelődés. Régi és új kihívások előtt a közművelődés az új évtizedben. Felnőttnevelés, művelődés. Acta Andragogiae et Culturae sorozat 23. szám, Debrecen, Debreceni Egyetem BTK Neveléstudományok Intézete, 204-210. p.

személyiségfejlődését támogató szakemberek jelentős szerepet vállalhatnak a felnőttek egészségműveltségének fejlesztésében, amelyhez az egészséghez, egészséges életmódhoz való viszony, és az ehhez köthető tanulás szemléletrendszere kiindulási alapot képezhet.

3. Az elbeszélők bemutatása

Az egyes elbeszélőket aszerint mutatom be röviden,²⁶ hogy mi a foglalkozásuk, milyen szakmai tevékenységet végeznek a felnőttek oktatása, képzése, nevelése terén.

Tímea (22 éves) andragógus, tréner. Salgótarjánban született, ma is itt él. Trénerként tevékenykedik egy salgótarjáni felnőttképzési tevékenységet is folytató civil szervezetnél.

Réka (25 éves) környezetmérnök, aerobik oktató. Tiszalöki születésű, Debrecenben él egyedül, távol a családjától. Aerobik oktatóként felnőttek edzésével, oktatásával foglalkozik egy debreceni sportcentrumban.

Zita (43 éves) óvodapedagógus, képzésszervező. Budapesten született, ma is itt él férjével és két huszonéves lányával. Egy felnőttképzési tevékenységet folytató budapesti civil szervezetnél dolgozik képzésszervezőként.

Erzsébet (54 éves) ifjúsági- és gyermekvédelmi felügyelő, egy speciális szakiskola és gyermekotthonban dolgozik, neveltjei között több 18 év feletti felnőtt is van. Hajdúszoboszlón született, itt él ma is férjével, harmincas éveiben járó lánya és fia Budapesten él.

Irén (57 éves) gyógypedagógus, tréner, valamint egy budapesti intézet tudományos munkatársa. Rácalmási születésű, Budapesten él férjével, egy fia saját családjával Debrecenben él. Pedagógusoknak rendszeresen tart különféle témájú tréningeket.

Ferenc (24 éves) andragógus, jelenleg HR tanulmányokat folytat. Mezőtúron született, ma egyedül él Budapesten. Felnőttek számára indított képzések szervezésével foglalkozik.

Imre (33 éves) művelődési menedzser. Debrecenben született, itt is dolgozik az egyik felsőoktatási intézményben, mint óraadó oktató, emellett egy debreceni felnőttképzéseket indító egyesület oktatójaként is tevékenykedik.

Tamás (45 éves) gyógypedagógus és tréner, egy budapesti általános iskola és szakközépiskola igazgatója. Kapuváron született, jelenleg Budapesten él feleségével és gyermekével. Trénerként pedagógusoknak tart képzéseket.

Csaba (51 éves) építőipari egyéni vállalkozó, gyakorlati oktató. Hajdúszoboszlón született, itt él feleségével és két gyermekével. Az építőiparban gyakorlati oktatóként több felnőtt tanulót oktat.

Sándor (65 éves) andragógia szakon óraadó oktató. Sátoraljaújhelyen született, jelenleg Budapesten él feleségével. Egy unokája van. Az egyik hazai felsőoktatási intézményben dolgozik óraadó oktatóként, valamint felnőtteket célzó képzések szervezésével foglalkozik.

²⁶ A személyek beazonosíthatóságának elkerülése érdekében, a személyiségi jogok teljeskörű tiszteletben tartása céljából az elbeszélők eredeti nevét más névre cseréltem.

4. A szocializációs szinterek jelentősége az egészségkulturáltság kialakulásában kisgyermekkortól felnőttkorig

Az egyéni életutakat először az elsődleges, másodlagos és harmadlagos szocializációs szintérhez²⁷ köthető események mentén tekintem végig, abból a szempontból, hogy milyen történések, tapasztalatok, hagyományok, szokások, ismeretek, minták hatottak az egyén egészségkultúrájának, egészségműveltségének kialakulására. Ugyanakkor fontos megemlíteni, hogy erről az életrészeletről való elbeszélések vizsgálatával nem annak felvázolása volt a cél, hogy az egyes szocializációs szintereken milyen egészségnevelési tevékenységek jelentek meg az egyének életében – erre a múltbeli eseményekre való visszaemlékezések nem adnak lehetőséget –, hanem az, hogy képet kapjunk arról, hogy az egyének egészségtudatosságának alakulását milyen tényezők, nevelő, oktató hatások formálhatták, amelyeknek vizsgálata a felnőttek egészségfejlesztéséhez köthető lehetőségek felvázolásához kiindulási alapot jelent.

A családi körben megvalósuló nevelő szándékú egészséges életmód kialakítását célzó közös tevékenységek kapcsán az interjúalanyok valamennyien a fizikai egészség karbantartásához köthető testi higiénia fenntartására irányuló cselekvéseket, egészséges táplálkozásra szoktató étkezést, közös sporttevékenységet, mozgásos játékot emelték ki. A népi gyógymódok – amelyek minden elbeszélő családjában alkalmazott hagyománynak számítottak – használata kifejezetten a szépségápolás, a tisztálkodás és a különböző betegségek kúrálására irányult.

Az óvodai környezetet tekintve egészségnevelési célú tevékenységekre a 3 legfiatalabb főt kivéve nem emlékeztek az elbeszélők, 1 fő (Sándor) pedig nem járt óvodába. Tímea, Réka és Ferenc számára is csak a tornafoglalkozásokról és a testi higiéniai szokások elsajátításáról maradtak emlékképek.

Az iskolai nevelést vizsgálva az elbeszélők ugyancsak a testi egészség fenntartására, fejlesztésére irányuló tanulási tevékenységeket hangsúlyozták, noha egyes személyek bizonyos tanulási tevékenységek lelki és szociális egészségre vonatkozó hatását is kiemelték.

Az általános iskola kapcsán az elbeszélők közül az 5 legfiatalabb személy (Tímea, Réka, Ferenc, Imre és Zita) emelte ki a testnevelés óra jelentőségét, utalva arra, hogy a testmozgással, helyes testtartással kapcsolatos ismereteiket innen szerezték, és ehhez kapcsolódó képességeiket, készségeiket ezeken az órákon tudták fejleszteni. 2 fő (Réka és Sándor) a biológia óra során jutott olyan egészséggel kapcsolatos ismeretekhez, pl. a táplálkozásról, amelyek ma is meghatározóak életmódjukban. A legidősebb személy (Sándor) kivételével valamennyien emlékeztek a szexuális felvilágosító órákra. 1 fő

²⁷ A szocializációs szinterek csoportosításának számos megközelítése ismert a szakirodalomban. Bodnár Gabriella csoportosítását alapul véve, az elsődleges szocializációs szintér a család, a második az intézményes tanulás, ill. az iskola, a harmadlagos szintér a csoport, amelyben többek között a munkahely fontos szocializációs közegnek számít. Erről lásd: Bodnár, Gabriella (2009): A felnőtt tanuló tanulási környezettel való aktív, hatékony kapcsolatépítésének feltételrendszere. In: Henczi, Lajos (szerk.): Felnőttoktató. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 252-263. p.

(Erzsébet) volt az, akit már kisiskolás korában is foglalkoztatott az egészség kérdésköre, s az iskolai vöröskeresztes szakkör tagjaként egészségügyi ismereteket szerzett, elmondása szerint képességei, készségei is fejlődtek, pl. a balesetet szenvedett személyek ellátása terén. Az iskolában 1 fő (Réka) számára a testnevelő tanár szolgált példaértékkel, aki már ekkor elkötelezte magát a sport iránt.

A középiskolában 4 fő a lehetőségek beszűkülését tapasztalta, pl. a tornaterem megszűnése miatt háttérbe szorult Réka sportolói előremenetele; megfelelő sportközösség hiánya miatt Ferenc felhagyott a sporttal, a mozgáshiány és a bőséges táplálkozás következményeként pedig jelentősen elhízott; Tímea megutálta a testnevelés órákat a rossz légkör miatt; Irén pedig kellő motiváció hiányában ellustult. Egyedül Tamás emelte ki, hogy számára a középiskolában osztályfőnöke (egy szerzetestanár) jelentette a legfőbb mintát, aki természetbarát lévén, havonta két-három alkalommal túrázni vitte tanulóit, ahol kikapcsolódás közepette a különféle gyógynövényekről szereztek ismereteket. Az iskolai környezethez kapcsolódóan 2 személy (Ferenc és Sándor) a kortárs csoportoktól való ismeretszerzés fontosságát hangsúlyozta.

Egyetemen, főiskolán 8 fő tanult tovább. A képzés során, valamennyi elbeszélő elmondása szerint, esetükben a testnevelés órák célozták kimondottan az egészség megtartását, fejlesztését. Réka több sportfajtát kipróbálva az aerobik mellett állapotodott meg, amely fontos fordulópontnak számított későbbi pályaválasztása szempontjából. Egészséggel, egészséges életmóddal kapcsolatos ismeretekre 3 fő a képzések tematikájából fakadóan is szert tett. Ferenc életében az andragógia szakon elsajátított pszichológiai, társadalomlélektani ismeretek, Irén és Tamás számára a gyógypedagógia képzésben az anatómiai ismeretek szemléletformáló jelleggel is bírtak az egészségre nézve.

A pályaválasztás kérdéskörét illetően a megkérdezettek közül 9 fő nem tartotta fontosnak azt a szempontot, hogy a leendő foglalkozása kevésbé ártson az egészségének. Esetükben leginkább az a nézőpont érvényesült, hogy minél hamarabb anyagi biztonságban tudhassák magukat, és ebben a kérdésben az egészség megóvása nem élvezett prioritást. Figyelemfelkeltő ugyanakkor, hogy közülük 3 fő (Erzsébet, Ferenc és Csaba) a foglalkozásukhoz kötődően egészségük romlását tapasztalja a sok stressz miatt (Csaba esetében a megterhelő építőipari fizikai munka miatt is), az anyagi biztonság elvesztésétől tartva azonban korlátozottak a lehetőségeik a foglalkozás megváltoztatását tekintve, de szívesen részt vennének olyan ismeretszerzési, képességfejlesztő folyamatban, amely irányt mutatna problémáik megoldásához. 1 személynél (Imre) fő kritériumnak számított, hogy előző foglalkozásához képest csakis olyan foglalkozás jöhet szóba, amely nem teszi tönkre az egészségét, kevesebb stresszforrást tartalmaz számára.

5. Jelenkori egészségfelfogások

A vizsgálat kitért arra, hogy a megkérdezett egyének napjainkban hogyan értelmezik az egészség fogalmát, miként viszonyulnak az egészség tartalmi összetevőihöz (fizikai, mentális, szociális dimenzió), hol foglal helyet az egészség, mint érték számukra, és mindezek milyen befolyással bírnak az egészségmagatartásra, az életmódbeli döntések meghozatalára.

A beszélgetések során 8 fő a pozitív egészségdefiníciót alkalmazva, valaminek a meglétével írta körül az egészség fogalmát. 2 fő (Erzsébet és Ferenc) a negatív egészségdefiníciónak számító meghatározással élt. Negatív egészségdefiníciónak azt a megközelítést nevezzük, amelyben leginkább valaminek a hiányával írható körül az egészség. (Meleg 2002) Erzsébet az egészség definíciójaként a fájdalom és a betegség hiányát határozta meg, többek között ezzel is utalva arra, hogy az egészség témaköre kapcsán is betegsége (mélyvénás trombózis) jut eszébe, amely egész életmódjára kihatással van. Ferenc egészségdefiníciójában az egészségkárosító tényezők mellőzésének hangsúlya jelent meg, rávilágítva arra, hogy egészsége csorbulásában a dohányzás, zsíros, fűszeres, rendszertelen táplálkozás játszott főszerepet.

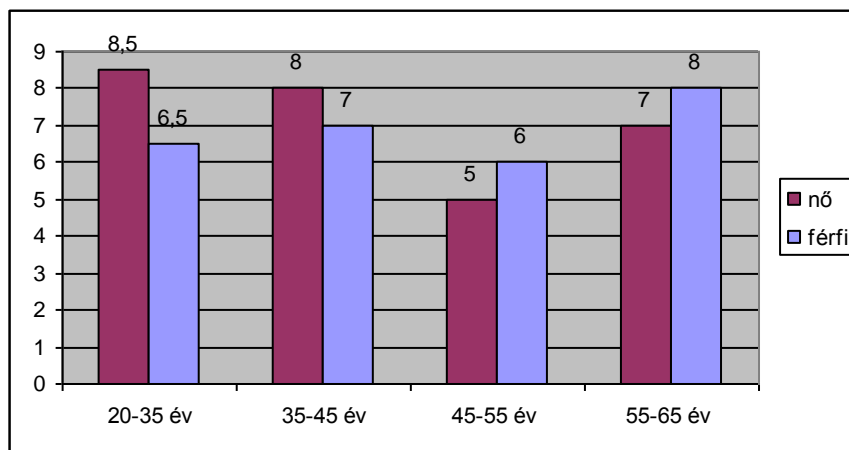
Az interjúalanyok által megadott fogalmi meghatározásokat illetően az egészség tartalmi összetevőinek vizsgálatánál a World Health Organization egészségdefinícióját vettem alapul, amely szerint az egészség nem csupán a betegség vagy fogyatékosság hiánya, hanem a fizikai, mentális és szociális jóllét állapota. (WHO 1946) Az egészség tartalmi összetevőinek meghatározása során 7 fő az egészség testi és lelki dimenziójának adott nyomtatékot, 2 fő (Zita és Sándor) egyedül a testi egészség szerepére tért ki és csak 1 fő (Erzsébet) volt, aki a testi, lelki és társas egészség összhangját hangsúlyozta. Figyelemreméltó, hogy a szociális egészséghez tartozó összetevőre csak egyetlen személy utalt. A biológiai dimenzió kapcsán a rendszeres étkezés, mozgás, helyes táplálkozás, fittség, mérsékelt gyógyszeresedés és influenza elleni védőoltás fontossága jelent meg a beszélgetésekben. A mentális dimenzióval kapcsolatban az önuralomról, önismeretről, belső biztonságról, belső harmóniáról, nyugalomról esett szó. A szociális egészség fogalmát illetően a családtagokkal, munkatársakkal, barátokkal való kiegyensúlyozott kapcsolat jelentőségét említette az 1 fő elbeszélő.

Meleg Csilla szerint valamennyiünk számára evidensnek tekinthető az egészség érték mivolta. Ugyanakkor az életmódban tükröződő hatás akkor tapasztalható, ha az egészségérték a támogató értékek rendszerébe egymást segítő módon épül be. Ilyen lehet pl. a mentálhigiéniával, problémamegoldással kapcsolatos támogató értékrendszer. (Meleg 2002) Az elbeszélők az egészséget, mint a saját maguk számára megjelenő értéket egy 1-től 10-ig terjedő értékskálán helyezték el, amelynél az 1-es fokozat azt jelenti, hogy az egyén számára az egészség nem érték, a 10-es fokozat pedig, hogy abszolút értéként tekint rá. Az egészség, mint érték meghatározása esetén az interjúalanyok osztályzatának összesített átlaga: 9,4. Eszerint az egészség majdhogynem minden fő számára abszolút érték. A férfiak és nők osztályzatát külön-külön vizsgálva az átlagérték a férfiaknál és nőknél egyaránt 9,4-9,4. Ez az érték kedvező lehet abból a szempontból, hogy ha a felnőtteknek az egészséget fontos értéknek tekintő szemlélete tanulási hajlandósággal párosul, akkor az életmódjuk, egészségük fejlesztése érdekében kellő motiváció fenntartása mellett tanulási, művelődési folyamatba vonhatók. Ezzel összefügg, hogy a 10 főből mindannyian igennel feleltek arra a kérdésre, hogy a közeljövőben részt vesznek/vennének-e valamilyen egészségnevelő/egészségfejlesztő célú programban, képzésben, tanulási formában.

A saját egészség értékelése is közrejátszó tényező lehet az egészségmagatartás, életmód alakításában. (Pikó 2006) Az egészségnevelés szempontjából ez az értékelés azért fontos, mert az egyén saját egészségi állapotának tudatosítása révén feltérképezheti, hogy milyen

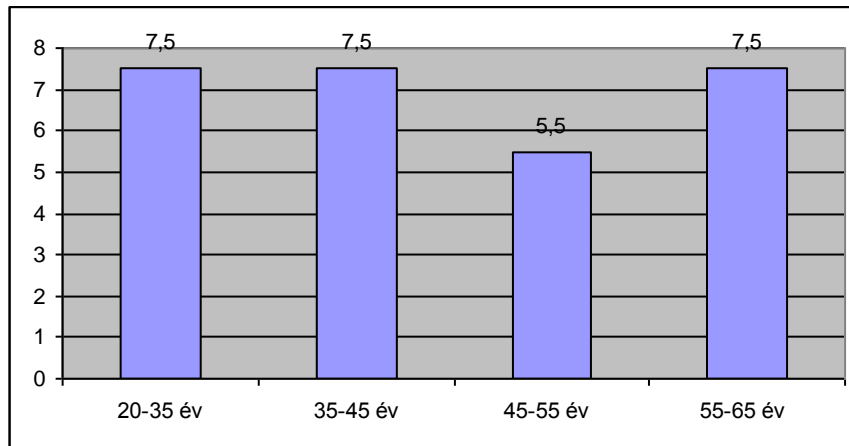
egészségbeli hiányosságokra, fejleszteni való elemekre kell figyelmet fordítani, irányt mutatva az egészség érdekében szükséges életmódbeli változtatásra. Az egészségi állapot önértékelése a megkérdezett személyek esetén szintén egy 1-től 10-ig terjedő értékskálán történt, amelynél az 1-es érték a kifejezetten rossz egészségi állapotot jelöli, a 10-es érték pedig a kiváló egészségi állapotnak felel meg. Az összes megkérdezett személy értékelésének átlaga: 7,1. Pikó Bettina kitér arra, hogy az egészségi állapot önértékelésénél nemek szerint megfigyelhető, hogy a nők többnyire rosszabbnak minősítik egészségüket. (Pikó 2006) Jelen vizsgálat az átlagértéket tekintve ettől eltérő képet mutat: a nők átlagértéke 7,4 – míg a férfiaké 6,8. A két értéket összevetve nem igazán jelentős az eltérés, viszont maga az érték arra enged következtetni, hogy az egészség javítása, fejlesztése szükségként merülhet fel. Korosztályonként is összehasonlítottam a férfiak és nők értékelését, amelyet az 1. ábra mutat. A vizsgált személyek esetében a két idősebb korosztályba tartozó személyek között értékelték jobbnak a férfiak az egészségi állapotukat.

1. ábra: Az egészségi állapot önértékelésének átlaga nemenként korosztályok szerint

Korcsopontonként összehasonlítva általában az életkorral a saját egészség megítélése romlik. (Pikó 2006) Az egészségi állapot önértékelésének korcsopontonkénti összehasonlítása a 2. ábráról olvasható le.

2. ábra: Az egészségi állapot önértékelésének átlaga korcsoportonként

Valóban megfigyelhető az adatokat tekintve egy bizonyos csökkenés a 45 és 55 éves korosztálynál, azonban figyelemreméltó, hogy az 55 és 65 év közötti személyek ugyanúgy értékelték egészségi állapotukat, mint a 20-35 év, és a 35 és 45 év közötti személyek. Ez alapján elmondható, hogy függetlenül attól, hány éves valaki, minden életkori szakaszban felmerülhetnek olyan életgondok, amelyek megoldásában segítséget nyújthat a felnőttkori tanulás.

6. Az egészséges életmód kialakítását segítő módszerek

A megismert életutakat vizsgálva bemutatom, hogy felnőttkorban mely egészségneveléshez köthető módszerek²⁸ azonosíthatók a vizsgált személyek életében az oktatási, munkahelyi és szabadidős/szórakozási szférák színtereihez köthetően. A módszerek részleteit jelöli az eljárás (pl. előadás, egyéni beszélgetés), a szervezeti forma (pl. vitaklub, egyéni tanácsadás), a színtér (úgy, mint az oktatás, munkahely, család, szabadidő/szórakozás) és az eszköz (pl. hetilap, film). Figyelembe veszem azt a szempontot, hogy a részletes jelentéstartalom kifejezése érdekében a módszerek megnevezésének utalnia kell a résztartalmakra: az eljárásra, szervezeti formára, színtérre és eszközre. (Elekes 1983)

6.1 Az oktatásügy szférájának színterein megjelenő módszerek

²⁸ Az egészségnevelésnek nincs saját módszere. Az egészségnevelés fejlődése során kapcsolatba került több olyan tevékenységi területtel, pl. nevelés, felnőttképzés, közművelődés, amelynek célja az emberek nevelése, bizonyos tulajdonságok fejlesztése, optimalizálása – ezek eljárásait, alkalmazott módszereit integrálja. Erről lásd részletesen: Elekes Attila (1983): Egységnevelési módszertan. h. n., Medicina

Az oktatásügy szférájában az egyik jellemző szintér a népfőiskola. Tímea a népfőiskolai egészségnevelési célú szemináriumokat nemcsak szervezi, hanem azokon, mint tanuló felnőtt részt is vesz. A szemináriumokat általában időseknek tartja a népfőiskola, a témák a gyógynövények, gyógyszerek alkalmazását és a mentálhigiénés kérdéseket érintik, amely témák különösen azért foglalkoztatják Tímeát, mivel az utóbbi időben folyamatosan próbál kiutat találni évek óta tartó depressziójából, ezért szeretne minél több megoldáshoz vezető ismeretet szerezni. A szeminárium több módszertani csoportba is sorolható. A nevelő-nevelt kapcsolat szerint közös, interaktív tevékenység, mivel a beszélgetés a szeminárium fontos eljárása. A neveltek aktivitási szintjét befolyásoló módszerek között a befogadó aktivitás módszerének felel meg, amely kapcsán Elekes Attila megjegyzi, hogy az ismeretek aktív befogadása csak a belső feltételeket teremti meg, az egészségnek kedvező magatartást nem. (Elekes 2006)

Ugyancsak ebben a szférában megjelenő módszer a felnőttképzési tevékenységet folytató civil szervezethez, mint szintérhez köthető tréning. A tréningeken gyakori szituációs helyzeteket, szerepjátékokat, gyakorlatokat, mint további egészségneveléshez köthető módszereket említhetjük. Tímea mellékállásban tréner is, és a tréning módszer hatékonyságáról megbizonyosodva maga is szívesen vesz részt a tanuló felnőtt oldaláról tréningeken. Elismerte az egészségnevelés szempontjából a tréningek személyiségfejlesztő hatását. Tímea az önismereti tréningeken a saját tapasztalataiból szeret tanulni, ez a tanulási forma hatékony számára, úgy véli, a drámajátékok hozzásegítették ahhoz, hogy reális önképe legyen magáról. A módszer a társas tanuláshoz kedvez, ez hozzájárult ahhoz, hogy a szociális kompetenciáit is nagymértékben fejleszthesse, ennek révén társas kapcsolataiban sikerült pozitív változást elérnie. A tréning a hatáskörbe vont neveltek száma szerint kiscsoportos módszernek tekinthető, a nevelő-nevelt kapcsolat jellege szerint közös, interaktív tevékenységnek fogható fel, ez esetben érvényesül, amit Elekes Attila kiemel, hogy a nevelő és a nevelt együttműködése fokozza a nevelői hatás adekvációját. A neveltek aktivitási szintje szerint szükségletkielégítő aktivitásnak számít a gyakorlat (ez esetben a tréninggyakorlat), a szituációs helyzet, szerepjáték, amellyel elérhető az aktivitás legmagasabb foka: a nevelt célszerű életvitelt, magatartást tanúsít. (Elekes 2006) A vizsgált személyek közül Zita említette meg, hogy részt venne egyes személyiségfejlesztő tréningeken, de azok magas díja miatt nincs erre lehetősége a közeljövőben.

Itt említhetjük meg az edzőtermet, mint a mozgásos gyakorlatok elsajátításának, gyakorlásának teret engedő oktatási színteret. 2 személy heti rendszerességgel látogatja a fitness-, ill. harcművészeti órákat. Réka kiskora óta a sport elkötelezettje, a főiskolán kezdett el aerobik órákra járni, amely szokását máig megtartotta, korábbi főiskolájának óráit látogatja hetente. Úgy tapasztalja, a mozgásos gyakorlatok nagymértékben hozzájárultak esetében az izomerő, testtartás, állóképesség, kitartás és akaraterő fejlődéséhez. A közösségi tanulás híveként számára ez az ideális tanulási forma, úgy gondolja, hogy a társas cselekvések mentális egészségét is karbantartják: jó a közérzete, stabilnak érzi magát szellemileg és lelkileg. Tímea több éve jár egy távol-keleti sportokat tanító oktatóközpont wing tsun edzéseire. Úgy véli, ez nem csak testi egészsége fejlesztéséhez járul hozzá, ugyanis a harcművészet filozófiája, amely a belső egyensúlyt, pozitív energiaáramlásokat hirdet, és mindaz a hit, amit iránta táplál, lelki stabilitását is

megalapozza. A mozgásos gyakorlatok a neveltek aktivitási szintjét befolyásoló módszerek csoportjában a szükségletkielégítő aktivitásnak számítanak, azonnali hatást érnek el.

Réka egyre inkább megbizonyosodott arról, hogy a sportos életmódról vallott életszemléletét szeretné másokkal is megosztani, ezért a főiskola befejezése után elvégzett egy aerobik-oktató tanfolyamot, amely képzésben számottevő egészségneveléshez fűződő ismeretet szerzett, s mindezek hozzásegítik saját és környezete egészségének megtartásához, fejlesztéséhez. A tanfolyam, amely egyben piaci végzettséghez is juttatta, lényegében az oktatásügy szférájába tartozik. A tanfolyam előadásai a nagycsoportos módszerek közé sorolhatók, míg a gyakorlati feladatok a neveltek aktivitási szintje szerint szükségletkielégítő aktivitásnak számítanak.

Az oktatási színtereken a formális (végzettséget adó tanfolyam) és nemformális (népfőiskolai szeminárium, tréning, szituációs helyzet, szerepjáték, sportedzések) tanulási formának egyaránt szerepe van a vizsgált személyek életében az egészség, egészséges életmód vonatkozásában.

6.2 A munkahely szférájának színterein megjelenő módszerek

A munkahelyi szférához tartozik az üzemegészségügyi vagy foglalkozás-egészségügyi szolgálat, mely a különféle alkalmassági vizsgálatok sorát foglalja magában, többek között a munkaköri alkalmasság vizsgálatát. (Elekes 1983) A szakemberek közül 7 fő számolt be arról, hogy a munkahelye biztosítja számára a foglalkozás-egészségügyi ellátást, 1 főnek (Csaba) magának kell gondoskodnia az adott foglalkozásra érvényes orvosi vizsgálatok elvégzéséről. 2 fő (Tímea, Ferenc) munkahelyéhez köthetően nem működik ez az ellátás.

A munkahelyi egészségnevelés lehetőségei szűkebb spektrumon mozognak. A beszélgetésekből kiderült, hogy konkrét egészségnevelési programok egyik interjúalany munkahelyén sincsenek, az egyes tevékenységek inkább érintőlegesen vonatkoznak az egészség karbantartására. 1 fő, Tamás említette, hogy munkahelyén szóba került már ilyen irányú kezdeményezés, amelynek egyik fontos lépése lehetne egy saját edzőterem kialakítása a munkavállalók részére.

A munkahelyi szintéren a továbbképzés keretében ugyancsak megjelenik a felnőttképzés módszertanában résztvevőközpontú módszernek számító személyiségfejlesztő tréning alkalmazása. 3 fő (Tímea, Irén és Tamás), aki mellékállásban trénerként tevékenykedik, kiemelte, hogy egy adott tréningen tanulóként is részt vesznek a tanulási folyamatban, még ha elsősorban tréneri szerepkörben is vannak jelen. Ez a felfogás helytállónak bizonyul, ha arra gondolunk, hogy napjainkban sokkal inkább a tudás közös létrehozásáról beszélünk, semmint a tudás átadásáról. A tréning lehetőséget biztosít a társas tanulás megvalósulásának, és mivel Tímea, Irén és Tamás életében a társas tanulásnak jelentős szerepe van, az interjúalanyok szerint személyiségfejlődésük szempontjából meghatározó a tréningeken való részvétel.

A munkahelyi szintéren szerepet játszik az egészségnevelés szempontjából a learning by doing, amelyet Z. Karvalics László a munkába integrált tanulásként említ, ennek során a

tapasztalás, ismeretszerzés együtt valósul meg. (Z. Karvalics 2009) Az elbeszélők közül 1 fő, Csaba a munkavégzés (építőipar) során sajátítja el a munkavédelemhez, balesetvédelemhez kapcsolódó ismereteket. Ezt a tevékenységet, mint gyakorlati eljárást a neveltek aktivitásának legmagasabb foka szerinti módszerek körében szükségletkielégítő aktivitásnak tekinthetjük, mivel az egyén tevékenysége közben egészségvédő magatartást tanúsít. (Elekes 2006)

A munkahelyeken az egészséggel kapcsolatos informális tanulásnak jelentős szerepe van. 2 fő (Irén és Sándor) a munkatársaktól is rendszeresen szerez új ismereteket az egészség vonatkozásában. Sándor a közelmúltban testnevelő kollégáitól kért tanácsot abban, hogy csonttrikulása mellett, milyen kevésbé megterhelő, fejlesztő hatású gyakorlatokat célszerű végeznie.

6.3 A szabad idő/szórakozás szférájának színterein megjelenő módszerek

A szabad idő szférájához tartoznak az uszodák, fürdők, sportpályák, sportklubok, mint olyan színterek, ahol a sportolás, testedzés edző, sportoktató által vezetett nem oktatási intézményhez kötődő szabadidős tevékenységként valósul meg. 3 fő szabadidejében, ha csak teheti, sportol. Réka gyakran eljár egy sportegylet spinning edzéseire, Tamás pedig a barátokkal rendszeresen részt vesz az egyik sportklub squash- és tenisedzésein. Sándor üdülése során uszodákban, fürdőkben szokott bekapcsolódni a vízitornákba. A fent említett színtereken végzett edző, oktató által irányított különböző sporteszközökkel történő sporttevékenységek gyakorlati eljárásai a neveltek aktivitási szintjét befolyásoló módszerek csoportjában a szükségletkielégítő aktivitás körébe tartoznak, hatásuk a tevékenység során tapasztalható.

A különböző médiumokhoz kapcsolódó tömegkommunikációs eljárások a hatáskörbe vont neveltek száma szerinti módszerek körébe tartoznak. (Elekes 2006) Valamennyi interjúalany igénybe szokta venni az egyes tömegkommunikációs eszközöket az egészséggel kapcsolatos információszerzéshez, amely szabadidőben, kikapcsolódással párosulva valósul meg otthoni környezetben. 8 fő internetes weboldalról, 6 fő újságokból, hetilapokból, folyóiratokból, 5 fő televíziós műsorokból tájékozódik. Az interneten a női elbeszélők valamennyien elolvasnak egészséghez kapcsolódó cikkeket, főképp szépségápolással, sportolással, kirándulási lehetőségekkel, táplálkozással, párkapcsolati kérdésekkel, meditációval, reinkarnációval foglalkozó témákban. A férfiak közül Ferenc a táplálkozásról, testedzésről szóló cikkeket, Imre az életvezetési tanácsokat adó írásokat, Tamás pedig az egészségügyre vonatkozó híreket olvassa el. A nyomtatott anyagokból való ismeretszerzés tekintetében Réka, Zita, Erzsébet és Irén a különféle női magazinok, gyógyszertári újságok és a National Geographic egészségre vonatkozó cikkeit, míg Ferenc és Csaba a sportot és egészségügyet tárgyaló írásokat olvassa. A televízióból való tájékozódás terén Réka, Zita, Irén és Imre leginkább az ismeretterjesztő műsorokat nézi, Irén pedig hajlamos egy-egy szépségápolási terméket kínáló reklámnak engedve megvásárolni az adott terméket. A férfiak közül Csaba az egészségügyre vonatkozó híreket rendszeresen figyeli, mivel foglalkozásából adódóan az építőipari munkák során támaszkodnia kell az új ismeretekre. A médiumok mellett egy fő (Sándor) könyvekből,

lexikonból is szokott tájékozódni az egyes betegségekről. Nagy Andor József a médiaandragógia értelmezésében a média egészségnevelő szerepét elvitathatatlanak tartja. Az általam vizsgált minta is igazolja, hogy az egészségkultúrát terjesztő sajtótermékek, napilapok, hetilapok, folyóiratok, tv műsorok, könyvek gazdagítják az egészségismeretet. (Nagy 2005)

A szabadidős/szórakozási színtéren az informális tanulásnak kiemelt szerepe van. Valamennyi vizsgált személy számottevő mennyiségű információ birtokába jut a kikapcsolódás, szórakozás közben, és elmondásuk szerint ezen információk jelentős részét fel is használják a mindennapi gyakorlat során, főként abban az esetben, ha az információszerzés valamilyen tervezett tevékenység kivitelezéséhez valósul meg.

7. Összegzés

A vizsgálat eredményei alapján elmondható, hogy a felnőttek esetében az elsődleges, másodlagos és harmadlagos szocializáció során szerzett ismeretek, készségek, képességek, tapasztalatok, élmények alapján kialakult egészségkultúráltság, egészségműveltség fontos alapját képezi az egészséghez, egészséges életmódhoz való viszonyulásnak, az egészségről alkotott értékszempléletnek. Ennek figyelembevétele azért fontos, mert a felnőttkori egészségnevelési/egészségfejlesztési tevékenységek céljai, iránya, módszerei meghatározásának kiindulási alapját képezheti az előzetesen kialakult egészséggel kapcsolatos tudás, műveltség.

A vizsgált felnőttek tekintetében az egészséget alapvető és fontos értéknek tartó szemléleteik jó támpontot jelentenek az egészségesebb életmód eléréséért tett lépések sikere szempontjából. A vizsgált felnőttek egészséggel kapcsolatos művelődésében szerepet játszik a népfőiskolai szeminárium, a felnőttképzés módszertanából ismert tréning, az oktatási intézményhez kötött sportedzések gyakorlatai, a piaci végzettséget adó aerobik tanfolyam előadásai, gyakorlati feladatai, a learning by doing keretein belül végbemenő munkavédelmi, balesetvédelmi gyakorlatok, a nem oktatási intézményhez kötött szabadidőben végzett sporttevékenységek gyakorlatai, a tömegkommunikációs eszközökkel történő tanulási formák.

Az egyéni életutak vizsgálatában arra találunk példát, hogy a felnőttek számos olyan tevékenységet végeznek, amelyek segítik őket az egészséggel kapcsolatos műveltségük fejlesztésében, s ezekben önként, saját indíttatástól vezérelten vesznek részt, mivel szeretnének fittek, egészségesek lenni, és az egészséggel kapcsolatos problémáikra szeretnének minél előbb megoldást találni. Vannak azonban olyan törekvések (pl. edzőterem létrehozása a munkahelyen Tamás esetében), amelyek elsősorban anyagi forráshiány miatt nem tudnak megvalósulni. Ez arra hívja fel a figyelmet, hogy a különböző életkörülményekből fakadó tényezők is közrejátszanak abban, hogy az egyén milyen lehetőségekkel tud élni egészségének fenntartását, fejlesztését illetően. Ennél fogva az életkörülmények és az életmódbeli tényezők számításba vétele egyaránt fontos az egészség fejlesztését célzó tevékenységek megtervezésénél, megszervezésénél.

A vizsgálat alapján megállapítható, hogy a felnőttek személyiségfejlődését elősegítő egészségnevelési programok, képzések, tanulási formák feltételeinek megteremtését a

felnőttek különböző életkori szakaszaiban tapasztalható élethelyzetek, életproblémák megoldásának szükségessége indokolja, és a felnőttek részéről erre vonatkozóan megjelenő igény alapozza meg.

Felhasznált irodalom

- Bodnár, Gabriella (2009): A felnőtt tanuló tanulási környezettel való aktív, hatékony kapcsolatépítésének feltételrendszere. In: Henczi, Lajos (szerk.): Felnőttoktató. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 252-263. p.
- Durkó, Mátyás (1999): Andragógia. A felnőttnevelés és közművelődés új útjai. Budapest, Magyar Művelődési Intézet
- Elekes, Attila (1983): Egészségnevelési módszertan. h.n., Medicina
- Elekes, Attila (2006): Egészségpedagógia. Budapest, Semmelweis Egyetem Egészségügyi Főiskolai Kar
- Feketéné Szakos, Éva (2003): Az első hazai andragógiai Delfi kutatás eredményeiből. In: Magyar Pedagógia, 103. évf. 3. szám, 339-369. p.
- Koltai, Dénes (1999): A felnőttoktatás feladatai. In: Educatio, 8. évf. 1. szám, 14-21. p.
- Kormos, Sándor (szerk.) (1980): Egészségnevelés és közművelődés. Budapest, Egyetemi Nyomda
- Meleg, Csilla (2002): Iskolai egészségnevelés: a feladat újrafogalmazása. In: Magyar Pedagógia, 2002. 1. szám, 11-29. p.
- Métneki, János (2001): Az egészségügyi felvilágosítástól az egészségfejlesztésig. In: Egészségnevelés, 12. évf. 6. szám, 242-248. p.
- Nagy, Andor József (2005): Médiaandragógia. Budapest, Urbis Könyvkiadó
- Pikó, Bettina (2006): Orvosi szociológia. Budapest, Medicina Könyvkiadó Zrt.
- Szoboszlai, Andrea (2011): A motiválás szerepe a felnőttek egészségnevelésében. In: Erdei, Gábor (szerk.) Andragógia és Közművelődés. Régi és új kihívások előtt a közművelődés az új évtizedben. Felnőttnevelés, művelődés. Acta Andragogiae et Culturae sorozat 23. szám, Debrecen, Debreceni Egyetem BTK Neveléstudományok Intézete, 204-210. p.
- Szoboszlai, Andrea (2011): Az egészségnevelés andragógiai megközelítése a XXI. században egyéni életutak tükrében. OTDK pályamunka. Kézirat. Budapest
- UNESCO Institute for Education (1999): Health promotion and health education of adults. A series of 29 booklets documenting workshops held at the Fifth International Conference on Adult Education. In: <http://www.unesco.org/education/uie/confintea/pdf/6b.pdf>, Utolsó letöltés: 2013. 01. 05. 20:30 h.
- World Health Organization (1946): Constitution. Geneva, World Health Organization
- World Health Organization (1986): Ottawa Charter for Health Promotion. Ottawa, World Health Organization

- World Health Organization (1998): Health Promotion Glossary, Geneva, World Health Organization
- Z. Karvalics, László (2009): Az iskola az információs társadalomban. In: <http://www.ofi.hu/tudastar/nyitott-iskola-tanulo/iskola-informacios>, Utolsó letöltés: 2012. 12. 28. 20:00 h.

Takács Anett – Walter Imola Ágnes

A hazai múzeumok felnőttképzési kínálata

1. Bevezetés

A múzeumoknak – örökségünk őrzőinek – jelentős szerep jut a nemzeti kulturális identitás megőrzésében. Tradicionális feladataik mellett (műtárgyak gyűjtése, tudományos feldolgozása) a 21. században fő funkcióik között megjelenik az interaktív, élményközpontú interpretálás, a szórakoztatás és az oktatás. (Sári – Dominek 2010:55). Oktatási aktivitásuk az 1970-es évektől fokozatosan erősödött, 2000-től pedig különösen felélénkült. A lassú folyamat látható eredményei: a közoktatással való állandó kapcsolat kiépítésére törekvés (lásd Nemzeti Fejlesztési Ügynökség TÁMOP és TIOP pályázatai), és a múzeumi felnőttképzési programok megjelenése. 2000-ben a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma újraindította a Múzeumi Szakfelügyeletet, amely javaslatot tett egy országos oktatási, módszertani és információs központ létesítésére, valamint a hazai múzeumi szakemberképzés kidolgozására, képzések akkreditálására, beindítására. (Interjú: Káldy 2010.)

2003-ban megindult a Múzeumok Mindenkinek Program, mely első kiadványában bejelentette a múzeumokhoz kötődő képzési programok indítását és akkreditálásának előkészítését. A látogatóbarát múzeum koncepció kivitelezéséhez nélkülözhetetlen adottságok megteremtését, fejlesztését az ALFA-program biztosította, melynek köszönhetően 2004-2006 között 48 múzeum épülete és/vagy állandó kiállítása újult meg, modern szolgáltatásokkal és oktatási programokkal kiegészülve. 2006-ban készült el a múzeumi látogatói szokásokat és környezetet országszerte vizsgáló felmérés kutatási jelentése (Káldy 2010:176-177), 2008-ban pedig megalakult a MOKK (Múzeumi Oktatási és Képzési Központ), ezáltal a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum egy FAT által minősített, akkreditált felnőttképző intézmény lett.

A múzeumok a lifewide learning példájának kiváló színterei, ahol egyszerre valósul meg a formális, non-formális és informális tanulás. Kiállításaik számos tanulási módot kínálnak a csoportosan vagy egyedül, spontán vagy tervezett szándékkal érkező látogatóknak. (Vásárhelyi 2009:151-152)

2. A kutatás célja, módszerei

Kutatásunkban az országos és megyei hatókörű városi múzeumokat vizsgáltuk, a felnőttképzés aspektusából. Összegyűjtöttük a múzeumok által kínált felnőttképzési lehetőségeket, kiemelve néhány jó gyakorlatot. Vizsgálatunkat szekunder és primer

kutatásokra építettük, a dokumentumelemzés (szakirodalmi háttér, múzeumi honlapok tanulmányozása) és az interjú módszerét alkalmazva.

3. A felnőttképzés jó gyakorlatai a hazai múzeumokban

A múzeumok honlapjain felnőtteknek szóló tanulási alkalmakat kerestünk. A kapott eredmény heterogén képet mutat. Mindegyik múzeum megszólítja a felnőtteket különféle programokkal (tárlatvezetés, családi program, előadás, koncertek), kiadványokkal (kiállítás-vezetők, múzeumpedagógiai foglalkoztatók), honlapjával, melyek számos információszerezési lehetőséget nyújtanak, hozzájárulva ezáltal a felnőttek önműveléséhez. A felnőtteknek szóló képzések – bár számuk növekvő tendenciát mutat – jóval kevesebb intézmény kínálatában szerepelnek.

3. 1. Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum

A példamutatók közül is kiemelkedik a **Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum**, mely az elmúlt majdnem harminc évben a nyitott múzeumtípus egyik legerőteljesebb képviselője volt. A Skanzenben az 1990-es évek végén kezdődött el a „Képzők képzése” program, majd ugyanarra a közönségre építve az „Oskola kör”, amelyből utóbb többfajta képzési program és forma bontakozott ki (pl. pedagógus tábor, tantestületi nap). 2001-ben indult a múzeum első, 30 órás akkreditált pedagógus továbbképzése „Az ember és a fa világa címmel”, amit később önálló programként a „Néphagyomány-éltetés az óvodai nevelésben” és a „Hon és népismeret szemléltető tanítása című 60 órás képzések követtek. A 2004-ben kidolgozott középtávú oktatási stratégia meghatározó részét képezték a felnőtteknek szóló képzések is, mint az ún. hétköznapi ismereteket adó tanfolyamok: a „Növényi festés”, „Csipkeiskola”, „Biókertészkedés”, „Fazekasság”, „Házipatika a természetből”, „Hogyan őrizzük meg régiségeinket”, vagy a férfilátogatókat megszólító „Kemenceépítő tanfolyam”. A múzeum gondot fordít a múzeumi frontszemélyzet, vagyis a közönséggel foglalkozó munkatársak (múzeumpedagógusok, tárlatvezetők, interpretátorok, külső munkatársak, kézműves mesterek) képzésére is. (Káldy 2010:178) A Múzeumpedagógiai Osztály – a „Skanzentudás Egyeteme” című továbbképzési program keretében – szakmai előadásokat, valamint évente egy alkalommal szakmai tanulmányutat szervez a közönséggel kapcsolatba kerülő munkatársaknak. Akkreditált képzéseket kínál pedagógusok számára („Néphagyomány-éltetés az óvodai nevelésben”, „A hon-és népismeret szemléltető tanítása”). (www.skanzen.hu 2013. március 24.) 2004-ben a Csilléry Klára Oktatóközpont²⁹ létrehozásával megteremtődtek az oktatás infrastrukturális feltételei. A felnőttképzés szakmai-infrastrukturális hátterét garantálják a múzeum állandó és időszakos, szabadtéri és teremkiállításai, a Néprajzi Látványtár és a Skanzen Galéria,

²⁹ Korszerűen berendezett, IKT eszközökkel felszerelt, 60 fő befogadására alkalmas előadóterem, négy kreatív és elméleti programra is alkalmas előadóterem, egy szemináriumi szoba, egy autentikus bútorokkal berendezett drámapedagógiai műhely, az épületen kívül egy fedett, oldalt nyitott foglalkoztató színpad.

valamint a különböző műhelyek, a fotó-, terv-, térkép- és dokumentumtár, s az egyre gyarapodó múzeumismereti és múzeumpedagógiai szakkönyvtár. (Interjú: Káldy 2010. ; Káldy 2010.:177-179) 2006-ban a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma és a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum együttműködési megállapodásának eredményeként létrejött a Múzeumi Oktatási és Képzési Központ (MOKK), mely a Szabadtéri Néprajzi Múzeum egyik igazgatóságaként működik, országos feladatokat lát el, amelyek között kiemelt területet jelent a felnőttképzési program és szakmai továbbképzések kidolgozása, akkreditáltatása, szervezése. A MOKK feladatai: képzések szervezése; módszertani fejlesztések, kutatások végzése; oktatási jegyzetek, tanulmánykötetek, kutatások közzététele; egy országos lefedettségű múzeumi koordinátori hálózat munkájának szervezése; közreműködés országos múzeumi nagyrendezvények szervezésében; a MOKK tevékenységét bemutató, népszerűsítő, széles körű, hatékony kommunikáció megvalósítása. 2008-ban a Skanzen a Felnőttképzési Akkreditáló testület által minősített, akkreditált felnőttképző intézmény lett. Fő feladata 2008-2013 között a "Múzeumok Mindenkinek Program – Múzeumok oktatási és képzési szerepének erősítése – Központi módszertani fejlesztés" TÁMOP – 3.2.8/A-08-2008-0002 megvalósítása. A projekt keretében 2009-től fokozatosan tízféle képzés kidolgozására, akkreditáltatására és elindítására került sor. A képzések két meghatározó célcsoportja a múzeumi szakemberek és a pedagógusok. (www.mokk.muzeumokmindenkinek.hu 2013. március 23.; Káldy 2010:179-181)

A MOKK e-learning képzéseket is kifejlesztett a „kényelmes” érdeklődők számára. Online képzési anyagaihoz fogalomtár, linkgyűjtemény, feladatok, segédanyagok, letölthető szakmai kiadványok kapcsolódnak. Az öt képzés a múzeumi kommunikáció, a szórakoztató tanítás és a fogyatékkal élők múzeumi fogadásának lehetőségeit tartalmazza. (www.skanzen.hu 2013. március 24.)

3. 2. Magyar Nemzeti Múzeum

A magyar történelem tárgyi emlékeit gyűjtő **Magyar Nemzeti Múzeum** habár elsősorban a gyermekekre fókuszál, figyelmet fordít a felnőttek tanulására is. Az átmenetileg szünetelő akkreditált pedagógus-továbbképzések ("Nézzünk együtt kiállítást!" – "Magyarország története az államalapítástól 1990-ig" című állandó kiállításának tematikus megismerése; „Históriás Történeti játszóház” módszertani továbbképzés) mellett, egy gyűjteménykezelő tanfolyam és restaurátor képzések állnak az érdeklődők rendelkezésére. Ezek mellett külön szakmai programokat ajánlanak pedagógusoknak (pl. „Témahetek, témanapok, szakkörök a múzeumban” címmel módszertani bemutató). A múzeum és munkatársai hasonlóan a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumhoz részt vesznek a felsőoktatás egyes képzéseiben is. (www.hnm.hu 2013. március 24.)

3. 3. Magyar Természettudományi Múzeum

Vásárhelyi Tamás „A Múzeumandragógiai tevékenységek egy rendszere és a felnőttek tanulási lehetőségei a Magyar Természettudományi Múzeumban” című tanulmányában

foglalkozott a múzeum felnőtteknek szóló kínálatával. Ekkor a múzeum a középfokú végzettséggel rendelkezők részére (2842503 azonosító számú) múzeumi preparátorképzést ajánlott, a természettudomány területén dolgozók és leendő múzeumi kutatók számára pedig továbbképzést biztosított „Természettudományos kutatók muzeológiai továbbképzése” címmel. A School-Museum Education Cooperation³⁰ című hároméves projekt munka eredményeként – melyben a múzeum munkatársai is részt vettek – kidolgoztak egy pedagógusokat és múzeumi közművelőket érintő továbbképző programot. Az egyhetes bentlakásos képzést Münchenben a Deutsches Museumban rendezték meg több alkalommal.³¹ Ebből a projektből nőtt ki a 2008 őszén indult „Science Education as TOOL for Active Citizenship” című 2 éves nemzetközi együttműködés.³² A Magyar Nemzeti Múzeum és a Képzőművészeti Egyetem közös felsőfokú restaurátorképzésében az MTM dolgozói tanították az „Állattan és állati kártevők” című tárgyat, valamint a munkatársak részt vesznek a MOKK továbbképzési portfóliójának kialakításában és több képzésében is. A múzeum közművelődési részlege előszeretettel szervez egyes iskolák, kerületek, vagy tudományterületek (tantárgyak) szerint csoportosítható pedagógusközösségek számára félnapos-egynapos tematikus felkészítéseket³³ és több továbbképzést szerveznek a Magyar Környezeti Nevelési Egyesülettel együttműködésben is. (Vásárhelyi 2010:129-132) E tanulási alkalmak, képzési formák jelenleg nem láthatóak a múzeum honlapján. (www.nmus.hu 2013. március 24.)

3. 4. Szépművészeti Múzeum

A **Szépművészeti Múzeum** egy sajátos, ún. docens programot valósított meg. A múzeumi önkéntes tárlatvezetők olyan kultúrmisszionáriusok, akiket a fogadó intézmény képez ki a saját irányadó értékeinek megfelelően. Minden leendő docensnek el kell végeznie egy intenzív szakmai tanfolyamot, melynek célja, hogy elmélyítse a résztvevő művészeti ismereteit, fejlessze interpretációs és kommunikációs készségét. A 2013-as tavaszi szemeszterben a múzeum kétféle kurzust indított: egy kommunikációs szemináriumot és két előadásorozatot. 2002-ben indult a múzeumban az **Éós** (a Hajnal, a kezdetek görög istennője), melynek célja, hogy segítse a klasszikus ókor iránt érdeklődőket ismereteik

³⁰ („School and science museum: Cooperation for improving teaching, learning and discovery”) néven futó európai együttműködés egy Socrates/Comenius Program által támogatott, hat országot érintő projekt volt 2001-2004 között (www.museoscienza.it/smec) (Vásárhelyi 2010:130)

³¹ A képzés során a „múzeumot” mint a látogatók által csak nagyon felszínesen, csak a kiállításokon és a foglalkozásokon keresztül megismerhető intézményt mutatták be. A színpalak mögé (restaurátor és kiállítás-készítő műhelyek, könyvtár) is bepillantást nyer a résztvevő. Egyedi múzeumi tárgyak, interaktív eszközök, tárgye gyűjtemények, az Internet és a múzeumi weboldalak használatáról, a jó iskolai látogatásról tanulnak. Ezek a képzéseken eddig 4 magyar hallgató vett részt. (Vásárhelyi 2010:131)

³² Bentlakásos pedagógus továbbképzés tematikájának összeállítása és gyakorlati megszervezése – pedagógus továbbképzés a legkorszerűbb ismeretátadási és tanulást elősegítő metodikákkal. (Vásárhelyi 2010:131)

³³ Ezek témája a múzeum történetének, jelenének bemutatása mellett a kiállítótér megismerése (esetleg bekukkantás a színpalak mögé), és az újdonságok, az időszakos kiállítások bemutatása. (Vásárhelyi 2010:132)

gyarapításában. Az antik kiállításhoz kapcsolódva a múzeum kínálatában két felnőtteknek szóló tanfolyamot is találunk: a „Kerameikos tanfolyam” és a „Kreatív alkotóműhely nőknek” című foglalkozást. Ezek mellett a múzeumi munkatársak egész- illetve félnapos elfoglaltságot jelentő továbbképzéseket szerveznek pedagógusoknak („Múzeumpedagógia tanároknak”), melyek célja, hogy **a közoktatásban dolgozó kollégák önállóan használhassák a Szépművészeti Múzeum állandó és időszakos kiállításainak anyagát** a tanórákon és a múzeumlátogatás során. **Nem utolsó sorban számos alkalmat kínál az előző példákhoz hasonlóan az önművelésre is.** (www.szepmuveszeti.hu 2013. március 24.)

3. 5. Petőfi Irodalmi Múzeum

A **Petőfi Irodalmi Múzeum** komplex oktatási szerepet vállal. A honlapján külön linkként szerepel a felnőttképzés, mely színes választékról tanúskodik. Számos sikeres, tematikus sorozaton biztosított alkalmat elsősorban felnőtteknek az élményszerű tanulásra (lásd: Művészet és pszichoanalízis, Mikszáth Club, Alma Mahler Szalon, KRÚDYZÓna, Nyelvi Maraton, Bor és irodalom, LégyOtt, Kazinczy Szalon, PIM esti extra), és biztosít továbbra is (Márai-út, Petőfi-séta, Palotatörténeti vezetések, PIM Esti Extra, Művészet és pszichoanalízis, X beszélget Y-nal). 2011-től működnek a PIM Műhely egynapos tanár-továbbképzési programjai: „Az **Irodalmi Múzeum kulisszatitkai** - Szakmai-irodalmi mélyfúrások” címmel, valamint akkreditált képzései között „Múzeumi Önkéntes Koordinátor-képzés,” illetve „Digitalizálás a múzeumokban” tanfolyam is szerepel. (www.pim.hu 2013. március 24.)

3. 6. Néprajzi Múzeum

Végül a jó példák között megemlíthető a **Néprajzi Múzeum**: „Mire jó a múzeum? – a drámapedagógia, mint a felfedezés új módszere a csoportos múzeumi nevelésben” című akkreditált múzeumi szakmai továbbképzése, melynek célcsoportjai elsősorban a múzeumi közművelődési munkatársak, tárlatvezetők, és muzeológusok, valamint a múzeumpedagógusok és pedagógusok. (www.neprajz.hu, 2013. március 24.)

4. További felnőttképzési lehetőségek

A vizsgált múzeumok sorában jelentősebb felnőttképzési tevékenységről a fent ismertetett múzeumok esetében beszélhetünk. Több országos múzeumban fellelhetők információs napok pedagógusoknak és jellemző a szabadegyetem program is, amelyek már több vidéki múzeum kínálatában is megtalálhatók. Az információs napok célja a múzeumpedagógiai foglalkozások megismertetése, valamint párbeszéd kezdeményezése a pedagógusokkal (pl. Rippl-Rónai Megyei Hatókörű Városi Múzeum, Baranya Megyei

Múzeumok – Janus Pannonius Múzeum, Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság – Laczkó Dezső Múzeum, Nógrádi Történeti Múzeum). (www.smmi.hu; www. jpm.hu, www. vmmuzeum.hu, www. nogradi-muzeumok.hu 2010. március 24.) A múzeumi szabadegyetemek tematikus előadássorozatokkal várják az érdeklődőket. (pl. a Veszprém Megyei Múzeumi Igazgatóság – Laczkó Dezső Múzeum kínálata, ahol idén Veszprém megye nagy tájegysége, a Bakony kerül terítékre). (www. vmmuzeum.hu 2013. március 24.). A vidéki múzeumok közül ki kell emelnünk a Miskolci Herman Ottó Múzeumot a hazai „múzeumandragógia” egyik szülőhelyét, illetve a veszprémi Laczkó Dezső Múzeumot. Ez utóbbi kínálatában már felnőtteknek szóló képzések is megtalálhatók, mint az önkéntes tárlatvezetői képzések, illetve a MOKK és a Laczkó Dezső Múzeum közös, előadással egybekötött prezentációkészítési gyakorlata („Prezentációkészítés új megközelítésben – Prezivel”).

5. Következtetések, javaslatok

Mind az országos, mind a megyei múzeumok kivétel nélkül színes programkínálattal (tárlatvezetések, előadások, zenei estek, koncertek), gyűjteményekkel, kiállításokkal, kiadványokkal, honlapjaikon is megjelenő letölthető anyagokkal számos alkalmat adnak az önképzésre.³⁴

A lifelong és lifewide learning kora múzeumainkat is nagy kihívások elé állította. Információközvetítő szerepük, ezáltal oktatási funkciójuk felértékelődött. Versenytársaikkal szemben döntő kitörési lehetőség számukra oktatási színtérként megjelenni a kulturális piacon. Az Európai Unió TÁMOP és TIOP pályázatait kihasználva számos múzeumunk megerősítette kapcsolatát a közoktatással, a felnőttképzés területén ugyanakkor meglehetősen heterogén a helyzet. Nagy részük vagy nem ismerte még fel ezt a lehetőséget, vagy nincs megfelelő anyagi és infrastrukturális hátterük ennek megvalósítására.

Kutatásunkban Magyarország országos és megyei hatókörű múzeumait vizsgáltuk. A dokumentumelemzés és az elkészített interjú alapján elmondható, hogy minden múzeum kínálatában szerepelnek felnőtteknek szóló programok, kiadványok – melyek hozzájárulnak az érdeklődők informálódásához, egyéni tanulásához. Felnőttképző intézményként, felnőttképzési színtérként azonban kevés intézmény definiálható. A Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum a MOKK-kal, a Magyar Természettudományi Múzeum, a Magyar Nemzeti Múzeum és a Szépművészeti Múzeum valamint a Petőfi Irodalmi Múzeum nemzetközi társaikkal is felveszi a versenyt, a többi hazai múzeumnak viszont még van miben fejlődnie. A hazánkban folyó múzeumi felnőttképzési lehetőségek tehát eltérőek. Néhány intézmény – lásd példamutatók – jó úton jár és számos formában teremt tanulási alkalmat a felnőtt látogatóknak, míg mások egyelőre csak az informális

³⁴Lásd pl. az SMMI – Rippl-Rónai Múzeum természettudományi ismeretterjesztő előadásait (pl. Orszarvúak nyomában); A Janus Pannonius Múzeum mecseki múzeumi túráit, mely a Janus Pannonius Múzeum időutazó túrasorozata a természet, a helytörténet, a régészet és a néprajz iránt érdeklődők számára, valamint az egyéb múzeumpedagógiai programokat, családi foglalkozásokat...

tanulási módok megteremtésében munkálkodnak a felnőtteknek szóló programok bővítésével, színesítésével. A képzési formáik akkreditált, vagy nem akkreditált tanfolyamok; belső továbbképzések; pedagógus felkészítő képzések; valamint egyetemi képzésekben való szerepvállalások, melyek szűk célcsoportnak szólnak. Mind a MOKK, mind a bemutatott múzeumok képzései – néhány kivételtől eltekintve (Skanzen tanfolyamai) – elsősorban múzeumokban dolgozó kollégáknak, illetve a pedagógusoknak szólnak.

A jövőre vonatkozó legfontosabb, megvalósítandó feladatok:

- minél több múzeum esetében elterjeszteni az adott intézmény specifikumaira építve a felnőttek formális és informális tanulási alkalmait;
- a már meglévő képzőintézmények képzési kínálatát, módszereit külföldi példák és újabb egyéni ötletek alapján bővíteni;
- ezáltal a célcsoportok körét tágítani – a lehető legszélesebb rétegek számára elérhetővé tenni a képzéseket életkori sajátosságaik (múzeumandragógia, múzeumgerontológia) figyelembevételével és tematikus foglalkozások alapján;
- a marketingtevékenységet felerősíteni, a képzéseket vonzóvá tenni, propagálni;
- a technikai innovációt népszerűsíteni, széles körben alkalmazni (pl.: virtuális túrák, mobiltanulás, weboldalak individualizálása);
- társadalmilag fontos problémákat és kérdéseket sokszínűen feldolgozni és a megoldásokat előkészíteni, kivitelezni (gazdálkodás, fenntartható fejlődés, tudástársadalom, magyar nemzeti értékek és identitás erősítése);
- a tudástartalmak növelésén kívül magatartásformálás: elősegíteni és formálni a kultúrált és etikus viselkedést és gondolkodást;
- szemléletformálás: gazdasági, társadalmi és egyéb nézőpontok és konfliktusok lehetséges megoldásait előkészíteni (karitatív tevékenység erősítése);
- a pedagógusok és laikusok érdeklődését felkelteni a múzeumok nyújtotta lehetőségek kiaknázására (nem csak a képzéseken való részvételre);
- további együttműködések alakítani ki képző intézményekkel és civil szervezetekkel egyaránt;
- felmérni a piaci igényeket és lehetőségeket további képzések és tanfolyamok előkészítése okán.

6. Zárszó

A felnőttnevelés, felnőttképzés lehetőségeinek felismerése és elterjedése a látogatottság növekedésével; kiállítások, múzeumi programok színvonalának emelkedésével járhat, így a múzeumok hatékonyabban betölthetik értékmegőrző, átörökítő, identitásmegőrző szerepüket. A múzeumokban folyó képzések specifikumaikat kihasználva színesíthetik a felnőttképzési piacot, hiánypótlóak, közösségteremtők lehetnek. Az út tehát adott, csak rá kell lépni.